

Overview of the Criminal Justice System of the People's Republic of China with Emphasis on Fair Trial in the Preliminary Investigation Stage in Comparison with Iran

Fateme Fallah Nezhad¹, Jafar Koosha^{*2}, Mohammad Ashouri³, Rajab Ali Goldoust Jouybari⁴

1. Ph.D. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: fallahnejad.fateme@yahoo.com

2. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: Jkoosha@yahoo.com

3. Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: ashouri@srbiau.ac.ir

4. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Email: rajabgoldoust@gmail.com

ABSTRACT

China has a rich history and culture but the legal system of the country is quite new and young. Many who got accustomed to their legal system, court decisions, and regulations, are wondering why China as a great nation in terms of area and population didn't formulate its current Criminal Procedure Code until 1979. In this country, the trend toward a socialist free-market economy, concerns related to following human rights, and forging investments have resulted in the review and amendment of Criminal Procedure Code in 1996, 2012, and 2018. Several outcomes of the new code are as follows: approval of presumption of innocence and specifying several of its effects, e.g. the necessity of interpreting in dubio pro reo (in doubt, for the accused), forbidding the act of compelled

S.D.I.L.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.153653

Received:
12 May 2021

Accepted:
14 July 2021

Published:
22 August 2022

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

self-incrimination, and prescribing the lawyer's intervention with several restraints in the primary investigation stage. Iran Criminal Procedure Code (1392) is also moving away from the inspection system in the primary investigation stage toward adversarial criminal procedure obliging the criminal procedure process actors to follow fair trial principles and respect the rights of the accused to defend himself/herself. Although this Code has considered several suitable sanctions for violating the rights of the accused, they don't seem enough. Recently, the two countries have involved in mutual partnerships in different areas based on mutual benefits but there has been no research carried out to compare the subjects of criminal law in both countries. Therefore, it seems fit to carry out the current research on this subject.

Keywords: Fair Trial, Primary Investigation, Defendant's Defense Rights, China, Iran.

Excerpted from the dissertation entitled "Fair Trial in the Criminal Procedure Process in the Criminal System of the People's Republic of China with a View to International Documents", Islamic Azad University, Science and Research Branch, Faculty of Law and Political Science, Department of Law.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Mohammad Ashouri for their cooperation in preparing and writing this research.

Author contributions:

fateme fallahnezhad: Conceptualization Methodology, Formal analysis Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Project administration.

jafar kousha: Data Curation, Project administration.

Mohammad Ashouri: Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing.

rajab ali goldoust jouybari: Data Curation.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Fallah Nezhad, Fateme, Jafar Koosha, Mohammad Ashouri & Rajab Ali Goldoust Jouybari. "Overview of the criminal justice system of the People's Republic of China with emphasis on fair trial in the preliminary investigation stage in comparison with Iran" *Journal of Legal Research* 21, no. 50 (August 22, 2022): 187-226.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

Today, the evaluation of legal systems in different countries at an international level is reflected by their human rights standards as enshrined in the laws and regulations of these countries. Most governments try to align their domestic laws with international human rights instruments. Fair trial is one of the foremost manifestations of human rights. The term applies to the general safeguards envisaged in order to implement the course of the proceedings with regards to the rights of both parties. Governments are committed to ensure a fair trial for their citizens in a diverse number of ways, including the legislation and the provision of effective executive measures. These safeguards are various and some of them such as the right of access to an independent, impartial and competent court apply to all cases while others such as the presumption of innocence, the right to remain silent and the right to object to detention depend on criminal proceedings. So as part of criminal justice, these safeguards today organize a structure applied to achieve justice coupled with fairness. Also, the value and credibility of any judicial authority are bound to fairly honor the rights of the parties involving the prosecutor, the accused, the criminals and the witnesses. In the present thesis, the foremost manifestations of the fair trial of the defense rights of the suspect and the accused are taken into account which is considered an integral part of the fair trial; and it includes a set of options and privileges required by the suspect and the accused in a fair trial in order to defend themselves against a claim levelled on them in a free and humane condition. In the meantime, China's criminal justice system is going through a stage of great changes with new criminal codes pertaining to international human rights documents seeking to protect the human rights of citizens for fair trials. Therefore, under the influence of the fair trial model, the purpose and orientation of criminal proceedings have changed in recent years, one of the most important of which is related to the expansion of the defendant's defense rights in all stages of criminal proceedings, including preliminary investigations. China has a rich history and culture but the legal system of the country is quite new and young. Many who got accustomed to their legal system, court decisions, and regulations, are wondering why China as a great nation in terms of area and population didn't formulate its current Criminal Procedure Code until 1979. In this country, the trend toward a socialist free-market economy, concerns related to following human rights, and forging investments have resulted in the review and amendment of Criminal Procedure Code in 1996, 2012, and 2018. Several outcomes of the new code are as follows: approval of presumption of innocence and specifying several of its effects, e.g. the necessity of interpreting in dubio pro reo (in doubt, for the accused),

forbidding the act of compelled self-incrimination, and prescribing the lawyer's intervention with several restraints in the primary investigation stage. with the recent changes in the structure of the Iranian criminal proceedings with enacting criminal procedure act 2014 more than in the past in the Iranian judicial system is evident. Iran Criminal Procedure Code (1392) is also moving away from the inspection system in the primary investigation stage toward adversarial criminal procedure obliging the criminal procedure process actors to follow fair trial principles and respect the rights of the accused to defend himself/herself. In this law, in addition to confirming the right of the accused to assist the defense lawyer in the preliminary investigation and emphasizing the right of the lawyer to accompany the accused at this stage, the Iranian legislature has taken effective steps to remove the restrictions of the previous law. However, in some cases there are restrictions on the defendant's access to a lawyer. Although this Code has considered several suitable sanctions for violating the rights of the accused, they don't seem enough. Recently, the two countries have involved in mutual partnerships in different areas based on mutual benefits but there has been no research carried out to compare the subjects of criminal law in both countries. Therefore, it seems fit to carry out the current research on this subject.

بررسی اجمالی سیستم عدالت کیفری جمهوری خلق چین با تأکید بر دادرسی منصفانه در مرحله تحقیقات مقدماتی در مقایسه با ایران

فاطمه فلاح نژاد^۱، جعفر کوشا*^۲، محمد آشوری^۳، رجبعلی گلدوست جویباری^۴

۱. دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: fallahnejad.fateme@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: Jkoosha@yahoo.com

۳. استاد، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: m-ashouri@srbiau.ac.ir

۴. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: rajabgoldoust@gmail.com

چکیده:

کشور چین دارای تاریخ و فرهنگ فاخر، اما دارای نظام حقوقی جدید و نوپایی است. برای کسانی که در کشورهای خود به حقوق، تصمیمات قضایی و مقررات خو گرفته‌اند، بسیار عجیب به نظر می‌رسد که چین به‌عنوان یک کشور بزرگ از لحاظ وسعت و جمعیت تا سال ۱۹۷۹ هنوز قانون آیین دادرسی کیفری معاصر خود را تدوین نکرده بود. در این کشور گرایش به‌سوی اقتصاد بازار آزاد سوسیالیستی و دغدغه‌های ناظر به رعایت حقوق بشر و سرمایه‌گذاری خارجی منجر به بازبینی و اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری در سال‌های ۱۹۹۶، ۲۰۱۲ و ۲۰۱۸ شده است. از مهم‌ترین دستاوردهای قانون جدید پذیرش اصل براءت و تصریح به برخی از آثار آن از جمله منع اجبار به خودجرمانگاری و تجویز دخالت و کیل با محدودیت‌هایی در مرحله تحقیقات مقدماتی می‌باشد. قانون آیین دادرسی کیفری

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.153653

تاریخ دریافت:

۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۲۳ تیر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۳۱ مرداد ۱۴۰۱

سال ۹۲ ایران نیز با فاصله گرفتن از نظام تفتیشی در مرحله تحقیقات مقدماتی تا حدودی به سمت ترافعی کردن رسیدگی گام برداشته و کنشگران فرایند کیفری را به رعایت اصول دادرسی منصفانه و تأمین حقوق دفاعی متهم مکلف می‌نماید، با اینکه ضمانت اجرای نسبتاً مناسبی را برای نقض حقوق متهمان لحاظ کرده است اما کافی به نظر نمی‌رسد. این دو کشور باتوجه به همکاری‌های دوجانبه که اخیراً بر اساس منافع متقابل در حوزه‌های مختلف باهم داشته‌اند اما تاکنون تحقیقی در زمینه مباحث حقوق کیفری این کشور در مقایسه با ایران انجام نشده است؛ بنابراین ضرورت ایجاد می‌کند که فتح بابی از طریق پژوهش حاضر در این زمینه ایجاد شود.

کلیدواژه‌ها:

دادرسی منصفانه، تحقیقات مقدماتی، حقوق دفاعی متهم، چین، ایران.

برگرفته از پایان‌نامه با عنوان «دادرسی منصفانه در فرایند رسیدگی کیفری در نظام جزایی جمهوری خلق چین با نگرشی بر اسناد بین‌المللی»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات دانشکده حقوق و علوم سیاسی، گروه حقوق.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر محمد آشوری، بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

فاطمه فلاح‌نژاد: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، مدیریت پروژه.
جعفر کوشا: نظارت بر داده‌ها، مدیریت پروژه.
محمد آشوری: تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش.
رجبعلی گلدوست جویباری: نظارت بر داده‌ها.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

فلاح نژاد، فاطمه، جعفر کوشا، محمد آشوری و رجبعلی گلدوست جویباری «بررسی اجمالی سیستم عدالت کیفری جمهوری خلق چین با تأکید بر دادرسی منصفانه در مرحله تحقیقات مقدماتی در مقایسه با ایران». *مجله پژوهش‌های حقوقی* ۲۱، ش. ۵۰، (۳۱ مرداد ۱۴۰۱): ۱۸۷-۲۲۶.

مقدمه

سیستم قضایی در چین از لحاظ وسعت و جامعیت نسبت به دادگاه‌ها و قضات وسیع‌تر است. این سیستم عموماً شامل دادگاه‌های خلق، دادسرای خلق، سازمان‌های امنیت عمومی تحت نظر وزارت امنیت عمومی است. هر کدام از این نهادها دارای اختیارات خاص خود و البته عملکردهای متفاوتی هستند که توسط قانون اساسی و مقررات کشور تعیین می‌شود. طبق قانون اساسی تمامی اختیارات در مجلس ملی خلق متمرکز شده است. این مجلس بر دیوان عالی خلق، دادسرای عالی خلق و مجلس نظارت می‌کند. نکته مهم در شناخت زمینه کاری دادگاه‌ها، شناخت جایگاه و نقش حزب کمونیست چین است. فعالیت نهادهای قضایی چین توسط کمیته سیاسی - حقوقی حزب کمونیست تنظیم می‌شود که در تمامی سطوح اداری قابل اجرا هستند. همچنین، شناخت سیستم حاکمیتی این کشور قابل توجه است. اکثر مفسران معتقدند که آیین دادرسی کیفری چین از مدل قوانین شوروی فاصله گرفته است که در آن اجرای عدالت اساساً توسط نهادهای امنیتی و دادگاه‌های ویژه صورت می‌گرفته است. با این حال، اگرچه چین بسیاری از مؤلفه‌های روش سنتی سیستم حقوق نوشته را پذیرفته، اما برتری حقوق و منافع عمومی به جای منافع خصوصی، محرز است. این برتری دارای سنت تاریخی طولانی مدتی در چین است. آیین کنفوسیوس دارای احساسات ضد کاپیتالیستی و تا حدودی سوسیالیستی است، اگرچه به هیچ وجه دموکراتیک نیست. پس از واکنش حزب مائوئیست علیه کنفوسیوس، کنفوسیوس تا حدی در فرهنگ روشنفکری مدرن چین احیا شد. انزوای کنفوسیوس در نظام سوسیالیستی چین بسیار سخت است زیرا طرفداری از آیین کنفوسیوس را نمی‌توان هرگز از بین برد و آن را از مابقی فرهنگ‌های چین جدا کرد. از همان ابتدا، این آیین در سنت فلسفی قانون‌گرایی چین ادغام شده و همچنین در چین امروزی نیز برقرار است؛ بنابراین، قوانین چین به طور کلی در یک مجموعه حقوقی سوسیالیستی قرار می‌گیرند که شامل سنت‌های فلسفی کنفوسیوس و قانون‌گرایی است. یکی از تأثیرات مشخص کنفوسیوس بر مبنای این دیدگاه است که قانون آیین دادرسی کیفری دارای یک نقش تعلیمی است. به عنوان نمونه، ماده ۲ این قانون مقرر می‌کند که هدف آن افزایش آگاهی شهروندان برای پایبندی به قوانین و مبارزه جدی علیه فعالیت‌های مجرمانه است؛ بنابراین یکی از سیاست‌های اساسی کمیته سیاسی - حقوقی، نظارت بر فعالیت نهادهای قضایی است. از ابتدای سال ۲۰۱۴، رهبری سیاسی، اصلاحات قضایی و فعالیت کمیته سیاسی - حقوقی تحت هدایت و نظارت گروه مرکزی پیشرو بوده و بسیاری از اصلاحات اخیر در مورد سازمان دادگاه‌ها و به کارگیری اختیار قضایی ناشی از تصمیمات این گروه پیشرو است.^۱

باتوجه به وجود منابع متعدد اعم از کتاب، مقاله و پایان‌نامه در مورد دادرسی منصفانه در ایران؛ اما در مقابل، بدون اغراق هیچ منبعی در زمینه سیستم حقوقی و نظام عدالت کیفری چین و علی‌الخصوص موضوع دادرسی منصفانه در ایران یافت نمی‌شود. از این جهت قبل از اینکه موضوع

1. Wang Yifan, "Sarah Biddulph, and Andrew Godwin. A Brief Introduction to the Chinese Judicial and Court Hierarchy", ALC (Asian Law Centre) Briefing Paper, 2017, 5.

دادرسی منصفانه در این کشور مورد بررسی و تبیین قرار گیرد، نیازمند آشنایی با نظام عدالت کیفری چین هستیم. پرسش مهم مطرح شده در این تحقیق این است که: جهت گیری نظام دادرسی کیفری چین به چه سمتی است و اینکه قانون آیین دادرسی کیفری و سایر مقررات شکلی این کشور تا چه حد توانسته است معیارهای اصول دادرسی منصفانه را در چهارچوب مباحث حقوق بشری و اسناد بین‌المللی در مرحله تحقیقات مقدماتی اجرایی کنند؟ و تا چه حد با قوانین کیفری ایران در این زمینه هم‌گرایی و واگرایی دارد.

۱- سیستم قضایی

در طول تاریخ طولانی نظام فئودالیسم چین، نظام قضایی به‌عنوان شاخه‌ای از دولت به شمار می‌آمد. مشخصاً هیچ قاضی و دادگاهی به اجرای وظایف قضایی نمی‌پرداخت؛ در عوض این وظیفه توسط دولت اجرا می‌شد و مجازات جرایم به‌عنوان نقطه تمرکز این سیستم به شمار می‌آمد. در سال‌های آخر سلسله چینگ^۲ و در اواخر قرن نوزدهم، همگام با ورود قوانین کشورهای غربی، نظام دادگاه کشورهای غربی به تدریج در این کشور بنیان نهاده شد. در سال ۱۹۰۷، دستورالعمل محاکمه برای دادگاه‌ها در تمام سطوح منتشر شد که برای اولین بار پرونده‌های کیفری را از پرونده‌های مدنی تفکیک کرد.^۳ در سال ۱۹۰۸، قوانین مربوط به سازمان‌دهی دادگاه‌ها، باعث شد که این نهاد به چهار سطح تقسیم شود: دیوان عالی^۴، دادگاه عالی^۵، دادگاه‌های محلی و دادگاه‌های مرحله اول.^۶ این نظام دادگاه بدوی (مرحله اول) توسط دولت موقت نانجینگ^۷ و کائو مین‌دانگ^۸ تا سال ۱۹۴۹ ایجاد شد که پس از آن جمهوری خلق چین توسط حزب کمونیست پایه‌گذاری و ساختار دولت، دادگاه و قوه مقننه ایجاد شد. در سال ۱۹۵۴، اولین قانون اساسی و قانون سازمانی دادگاه خلق اعلام نمود که دادگاه‌ها دارای اختیارات قضایی بوده و هیچ نهاد، گروه یا فرد دیگری دارای چنین اختیاراتی نیست. همچنین دادگاه‌ها مستقلاً ملزم به اجرای محاکمات بر طبق قانون و جدای از هر مداخله‌ای بودند. سیستم محاکمه علنی، هیأت منصفه و دفاع نیز برای حمایت از حقوق طرفین دعوی ایجاد شد. به‌هرحال این نظام و اصول جدید عملاً به‌طور کامل به اجرا در نمی‌آمد.^۹ در طی انقلاب فرهنگی که از سال ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۷ ادامه یافت، نظام دادگاهی که در اوایل دهه ۱۹۵۰ پایه‌گذاری شده بود کاملاً از بین رفت. در بسیاری از مناطق، نهادهای امنیت عمومی، دادستانی‌ها و دادگاه‌ها تحت کنترل کمیته انقلابی در یک

2. Qing Dynasty

3. C.C. Huang Philip, *Code, Custom, and Legal Practice in China: The Qing and the Republic Compared* (USA, California: Stanford University Press, 2001), 35-36.

4. Supreme Court

5. Superior Courts

6. Courts of First Instance

7. Nanjing

8. Kuo Mindang

9. Yuwen Li, *The Judicial System and Reform in Post-mao china Stumbling Towards Justice* (England, Farnham: Ashgate Publishing company, 2014), 2.

نهاد مستقل ترکیب شدند و اکثر کارکنان قضایی برای خدمات‌رسانی به حومه شهرها فرستاده شدند. گروه‌های خاصی به‌طور خودسرانه ایجاد شد و این اختیار به آنها داده شد تا به محاکمه و محکومیت افراد بپردازند، از این‌رو اقدامات قانونی کاملاً منسوخ شد. در سال ۱۹۷۶، مرگ مائو منجر به آغاز عصر جدیدی شد، بعضی از رهبران سیاسی سطح بالا در این کشمکش‌های سیاسی از بی‌قانونی‌ها دچار رنج‌های زیادی شدند و در طی این دوره توسط «حاکمان سرخ» از نظر فیزیکی مورد حمله قرار گرفتند که به حومه شهرها تبعید و یا زندانی شدند و به این ترتیب مشخص شد که چقدر ایجاد یک نظام حقوقی که دادگاه‌ها در آن نقش داشته باشند، حائز اهمیت است. سومین جلسه یازدهمین کنگره حزب کمونیست در سال ۱۹۷۸ به‌عنوان نقطه عطفی در تاریخ چین مدرن بود. در این برهه زمانی رسماً اعلام شد که باید تغییراتی در اولویت حزب برای جلوگیری از اختلاف طبقاتی و تمرکز به سمت توسعه اقتصادی کشور ایجاد شود. این رویه دارای تأثیر قاطعی روی نظام قضایی بود که از آن‌پس روند بازسازی و اصلاحات انجام شد و در واقع پیشرفت‌های حاصله به تأیید اهمیت بالای دادگاه‌ها در تحولات چین از یک کشور سوسیالیستی سفت‌وسخت به یک جامعه بازتر و متنوع‌تر بپردازد.^{۱۰}

۱-۱- دادسرای خلق^{۱۱}

نظام دادگستری در چین جدید نوع جدیدی از نظام دادگستری سوسیالیستی است که در کنار ظهور جمهوری خلق چین ایجاد شده است. به دلایل تاریخی، دادگستری شوروی سابق تأثیر زیادی بر ایجاد نظام دادگستری چین جدید داشته است. از یک‌طرف منشأ فکری جدیدی برای ایجاد نظام دادگستری در چین فراهم می‌کند که معمولاً بر پایه تفکر لنین است؛ و از طرف دیگر طرح مستقیمی برای ایجاد نظم دادگستری چین مدرن فراهم می‌کند که مبنای سیستم حاضر را تشکیل می‌دهد.^{۱۲} گرچه نظام قضایی چین جدید با توجه به مدل شوروی ایجاد شده است اما دقیقاً کپی‌برداری از آن نیست بلکه بر اساس روحیه ملی، سیستم سیاسی، سنت‌های ملی و نیز بر اساس تجارب گردآوری‌شده در پرونده‌های ارجاع شده به دادگستری در دوران دموکراسی و سوسیالیستی جدید است که به‌طور خلاقانه سیستم منظمی را تأسیس کرده است؛ بنابراین، مدل نظام دادگستری چین تفاوت زیادی با مدل شوروی از نظر تنظیمات سازمانی خاص دارد که یکی از این موارد، وظیفه نظارتی نهاد دادستانی است. با توجه به قانون اساسی، یکپارچگی قدرت کشور توسط کنگره خلق حفظ می‌شود، کنگره خلق و کمیته دائمی آن از بالاترین مقام و بالاترین سطح نظارت برخوردار می‌باشند.

در زمینه عملکرد نظارت قانونی نهاد دادستانی، این نظارت عمدتاً در نهادهای امنیت عمومی منعکس شده است که در خصوص دستگیری، محاکمه و اجرای حکم است. نهاد دادسرا مسؤول شروع رسیدگی به پرونده‌های دادخواهی عمومی به نمایندگی دولت است. همچنین قانون اساسی نقش

10. Ibid, 3.

11. The People's Procuratorates

12. Chen Guang Zhong, *Comprehensive Review of The Procuratorial System* (China, Beijing: Chinese procuratorial press, 2013), 10.

دادسرای خلق را به‌عنوان ارگان دولتی برای نظارت قانونی و به‌عنوان یک دستگاه قضایی تعریف می‌کند. این بدان معنی است که دادسرا یک دستگاه با اختیارات گسترده‌تر از تعقیب صرف است و اختیارات گسترده‌ای برای نظارت بر محاکمه‌ها، زندان‌ها و بازداشتگاه‌ها دارد. نقش و سازمان‌دهی آنها نفوذ نظام حقوقی شوروی را منعکس می‌کند، با این حال، وضعیت و اختیارات آنها، به‌ویژه اختیار نظارت عمومی، بسیار کمتر از همتای شوروی (و در حال حاضر روسیه) است.

افسران دادسراها، دادستان عمومی نامیده می‌شوند و در چین متداول است که به پلیس، دادگاه‌ها و دادسراها با کلمه گونجیانفا، اشاره می‌شود؛ که به معنی «پلیس - دادسرا - دادگاه» است. این اصطلاح نشان‌دهنده این واقعیت است که نهادهای دولتی - که به‌عنوان ارگان‌های قضایی دولت نامیده می‌شوند - برای اجرای سیاست‌های دولت و احزاب به‌طور هماهنگ عمل می‌کنند.

یکی از بحث‌برانگیزتر اختیارات دادسرا این است که دادستان دارای اختیارات شبه‌قضایی برای رسیدگی به اعتراضات علیه یک حکم قضایی اشتباه دادگاه توسط دادگاه مسؤول است. این اختیارات تنها به پرونده‌های کیفری محدود نمی‌شود بلکه شامل پرونده‌های اداری و مدنی نیز می‌شود، حتی زمانی که طرفین دعوی از حق تجدیدنظر خود استفاده نمی‌کنند. لازم به ذکر است که این فرایند اعتراضی که توسط دادستان آغاز می‌شود بسیار متفاوت با فرایند تجدیدنظر مرسوم است که توسط طرفین دعوی و یا دستور محاکمه مجدد توسط دادگاه‌های عالی صادر می‌شود، است. این اعتراض تنها در صورتی توسط دیوان عالی خلق پذیرفته می‌شود که با مواد ۲۰۰ و ۲۰۸ قانون آیین دادرسی مدنی یا مواد ۲۵۳ و ۲۵۴ قانون آیین دادرسی کیفری مطابقت کند. هیچ پیش‌شرطی برای پذیرش درخواست تجدیدنظر در دادگاه وجود ندارد. علاوه‌براین دادستان ارشد دادسرای خلق ممکن است بدون داشتن حق رأی در محاکمه دادگاه خلق در سطوح مربوطه شرکت کند. در نتیجه، دادسرا در مقابل دادگاه در رسیدگی‌های مدنی و اداری نقش پررنگ‌تری دارد و تنها یک نهاد معمولی نیست. بلکه یک ارگان به‌خصوص است که توانایی اجرای برخی مراتب قضایی را دارد و به‌طور مشابه در یک پرونده کیفری، دادستان و متهم در برابر دادگاه در یک مرتبه نیستند.

۱-۲- سلسله مراتب دادگاهی

قانون اساسی چین یک سیستم دادگاهی ملی یکپارچه ارائه می‌دهد که طبق آن مناطق محلی و شهرستان‌های چین دارای خودمختاری و استقلال داخلی زیادی می‌باشند، اما این سلسله‌مراتب دادگاه‌ها وجه تمایزی میان حوزه قضایی دادگاهی دولت، حکومت و یا فدرال قائل نمی‌شود. مسؤولیت قضایی دادگاه‌های چین به ۳ جنبه اساسی تقسیم می‌شود: (۱) صلاحیت کیفری که توسط قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۹۷۹ بیان شده و اخیراً در سال ۲۰۱۸ اصلاح شده است؛ (۲) صلاحیت مدنی (شامل تجارت، اقتصاد و مشکلات مالکیت فکری) که توسط قانون آیین دادرسی مدنی در سال ۱۹۹۱ بیان شده که این قانون نیز در سال ۲۰۱۳ اصلاح شده است؛ (۳) صلاحیت اجرایی و اداری (شامل بازبینی قضایی و موضوعات چبران خسارت) که این مسؤولیت نیز توسط قانون آیین دادرسی اداری در سال ۱۹۸۹ بیان شده و اخیراً در سال ۲۰۱۴ اصلاح شده است.

۱-۲-۱- دیوان عالی خلق^{۱۳}

این مرجع مهم‌ترین نهاد قضایی در کشور چین محسوب می‌شود.^{۱۴} دادگاهی است که رأی قطعی و نهایی را صادر می‌کند و اخیراً در برخی شهرهای بزرگ دادگاه‌هایی ایجاد کرده است تا پرونده‌های مربوط به هر شهر در این دادگاه‌ها رسیدگی شود.^{۱۵} قضات دادگاه‌های منطقه‌ای توسط دیوان عالی خلق انتخاب شده و به مقام قضاوت منصوب می‌شوند. طراحی ساختار دادگاه‌های چین از عرف قانونی کشورهای اروپایی اقتباس شده است، در نتیجه به‌مانند آنها، دادگاه‌ها بیشتر مسؤول رسیدگی به موضوعات هستند و کمتر به مقابله با جرم می‌پردازند. در پرونده‌های کیفری، دیوان عالی خلق نخستین نهاد دارای صلاحیت برای رسیدگی به پرونده‌های مهمی است که به تمام ملت مرتبط می‌شوند. طبق ماده ۲۳ قانون آیین دادرسی کیفری «دیوان خلق، از صلاحیت رسیدگی به پرونده‌های کیفری مهم ملی در مرحله بدوی برخوردار است.»

اما مهم‌ترین عملکرد دیوان در مورد بازبینی حکم اعدام است. این مرجع تمامی رأی‌های صادر شده توسط دادگاه‌های دیگر که حکم مستوجب اعدام مجرم را صادر کرده‌اند را بازبینی می‌کند. تمامی احکام اعدام، به‌جز مواردی که باتوجه به قانون باید توسط دادگاه عالی خلق رسیدگی شود، باید به این دیوان گزارش شود و قبل از اجرا توسط این دیوان بررسی و تأیید شود. بازبینی حکم اعدام توسط گروه‌های جمعی انجام می‌شود که هر یک از این گروه‌ها از ۳ قاضی تشکیل شده‌اند.^{۱۶} متهم و وکیل مدافع وی این حق را دارند که توضیحات پرونده خود را دوباره به این گروه ارائه دهند.^{۱۷} سپس این گروه تصمیم می‌گیرد که بازبینی باید به‌صورت مطالعه پرونده و مدارک انجام شود و یا نیاز به برقراری یک جلسه دادگاه و حضور شهود برای بررسی‌های بیشتر و تأیید حکم است. گروه جمعی عموماً در مواردی که متهم درخواست تجدیدنظر داده است تشکیل می‌شود. در این زمینه مواد ۲۴۶ الی ۲۵۱ قانون آیین دادرسی کیفری مورد توجه است.

۱-۲-۲- دادگاه ارشد خلق^{۱۸}

دادگاه‌های ارشد خلق (برخی اوقات از این دادگاه بانام دادگاه والاتر خلق یاد می‌شود) بالاترین مقام را در میان دادگاه‌های محلی در سطح منطقه دارند. (برترین مقام اجرایی) در مورد پرونده‌های کیفری دادگاه ارشد خلق صلاحیت ذاتی برای رسیدگی به پرونده‌هایی مهم در سطح مناطق حوزه خود را داراست.^{۱۹} در این زمینه ماده ۲۴ ق.آ.د.ک. مقرر می‌کند: «دادگاه‌های خلق مرتبه بالاتر در صورت

13. Supreme People's Court

14. Constitution of the People's Republic of China, art 127

15. Provisions of the Supreme People's Court on Several Issues concerning the Hearing of Cases by Circuit Courts, Supreme People's Court, 5 January 2015, art 1; and Xinhua, 2016.

16. *ibid.*, art. 249.

17. *ibid.*, art. 251.

18. High People's Courts

19. *ibid.*, art. 22.

ضرورت، می‌توانند پرونده‌های کیفری دادگاه‌های خلق مرتبه پایین‌تر که صلاحیت رسیدگی در مرحله بدوی آنها را برخوردارند را مورد رسیدگی قرار دهند، در صورتی که دادگاه خلق مرتبه پایین‌تر معتقد است که شرایط و اوضاع و احوال پرونده در مرحله بدوی مهم یا پیچیده است و مستلزم رسیدگی توسط دادگاه خلق بالاتر است، می‌تواند درخواست احاله پرونده به دادگاه خلق یک مرتبه بالاتر را دهد.^{۲۰} همچنین طبق ماده ۲۷ قانون فوق‌الذکر: «دادگاه خلق مرتبه بالاتر می‌تواند دستور رسیدگی پرونده‌های باصلاحیت نامشخص را به دادگاه خلق مرتبه پایین‌تر بدهد. همچنین می‌تواند دستور احاله پرونده از یک دادگاه خلق پایین‌تر به دادگاه خلق دیگری دهد.»

به‌عنوان یک دادگاه مسؤول در تجدیدنظر پرونده‌ها، دادگاه ارشد خلق صلاحیت لازم برای بازبینی مجدد تمامی تصمیمات دادگاه‌های میانی حیطة خود را دارد. دادگاه‌های ارشد خلق همچنین مسؤول بازبینی نهایی و تأیید حکم «اعدام با دو سال مهلت تأخیر» هستند. این حکم یک مجازات قانونی است که با توجه به قانون جزا قابل صدور است و به این معناست که شخص محکوم تنها در شرایطی اعدام خواهد شد که دادگاه ارشد خلق متوجه شود که وی عمداً در دو سال حبس خود در زندان جرایم بیشتری مرتکب شده است.^{۲۱} پس از دو سال این حکم به حبس ابد و یا در پرونده‌های خاص، به حبس با مدت معلوم تغییر خواهد یافت.

۱-۲-۳- دادگاه میانی خلق^{۲۱}

این دادگاه پس از دادگاه‌های ارشد به‌عنوان دومین مقام و پایین‌تر از دیوان عالی می‌باشند و در سطح استانی (دومین سطح دولتی) به وجود آمده‌اند. آنها به پرونده‌های مهم محلی رسیدگی اولیه را نموده و به پرونده‌های تجدیدنظر از دادگاه‌های مقدماتی خلق نیز رسیدگی می‌کنند. مطابق با ماده ۲۱ قانون آیین دادرسی کیفری: «دادگاه‌های خلق میانی، از صلاحیت رسیدگی به پرونده‌های ذیل در مرحله بدوی برخوردارند: یک) پرونده‌های مربوط به فعالیت‌های تروریستی و پرونده‌هایی که امنیت ملی را به خطر می‌اندازند؛ دو) پرونده‌هایی که احتمالاً مجازات حبس ابد یا اعدام دارند.»

۱-۲-۴- دادگاه مقدماتی خلق^{۲۲}

دادگاه‌های مقدماتی خلق (بعضی اوقات از آن به‌عنوان دادگاه‌های بدوی یا پایه خلق ذکر می‌شود) پایین‌ترین رده دادگاهی در سلسله‌مراتب دادگاه‌های چین بوده و حیطة کاری آن در سطوح بخش و محله‌ای است (سومین سطح دولتی). طبق ماده ۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری: «دادگاه‌های خلق پایه، صلاحیت رسیدگی به پرونده‌های کیفری معمولی در مرحله بدوی را دارند. مگر اینکه این پرونده‌ها، طبق این قانون در صلاحیت دادگاه‌های خلق مرتبه بالاتر قرار گیرد.»

20. Criminal Procedure Law, 2018, art 248.

21. Intermediate People's Courts.

22. Basic People's Courts.

۱-۲-۵- دادگاه سیار^{۲۳}

دادگاه مقدماتی خلق می‌تواند دادگاه‌هایی سیار به‌عنوان زیرشاخه خود در مناطق دوردست و کوچک که عموماً در سطح روستایی هستند تشکیل داده تا بتواند رسیدگی قضایی خود را در این مناطق اعمال کند. دادگاه‌های سیار ارگانی مستقل به حساب نمی‌آیند، تمامی دستورات و تصمیمات دادگاه‌های سیار توسط هردو دادگاه سیار و دادگاه مقدماتی خلق صورت گرفته‌اند،^{۲۴} در نتیجه این تصمیمات باید کاملاً به‌عنوان رأی دادگاه مقدماتی خلق شناخته‌شده و برای تجدیدنظر به دادگاه میانی خلق ارسال شوند. دادگاه‌های سیار با هدف حل پرونده‌های کوچک مدنی، کیفری و اداری به صورتی سریع و مقرون به صرفه شکل گرفته و معمولاً با استفاده از فرآیندهای ساده به قضاوت می‌پردازد. منظور از این نوع فرآیندها، فرآیندهایی قانونی است که در هر دو قانون آیین دادرسی مدنی و کیفری آمده است. برعکس جلسات عادی دادگاه که یک گروه جمعی که شامل حداقل دو قاضی و یک دستیار قاضی است، این دادگاه تنها از یک قاضی برای رسیدگی به هر پرونده بهره می‌گیرد تا بتواند فرایند دادرسی را کوتاه کند. به‌طور مثال یک شاکی می‌تواند به راحتی شکایت خود را به صورت شفاهی ارائه دهد. تحت چنین آیین دادرسی ساده‌شده‌ای نیازی به ارائه کتبی شکایت به دادگاه نیست و حضور و کلا نیز الزامی نیست. به‌علاوه، اعضای دادگاه یا محکمه می‌توانند توضیحات موردنیاز در مورد موضوع مرتبط در حین فرآیند دادرسی، مانند اثبات و یا حقوق طرفین و مقررات را در صورت نداشتن وکیل، خود ارائه دهند.^{۲۵} استفاده از فرآیندهای مختصر و ساده تنها منحصر به دادگاه‌های سیار نیست و اخیراً به‌عنوان محاکمه اولیه در دادگاه‌های سطوح دیگر نیز از این نوع دادرسی استفاده می‌شود. هرچند که این نوع دادرسی در دادگاه‌های سیار بسیار رایج‌تر است.

۲- دادرسی منصفانه

در ادامه ابتدا پیشینه و سپس مستندات قانونی آن در سیستم حقوقی چین و ایران مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۲-۱- سیر تاریخی

از ابتدای قرن ۲۱ به تدریج حق دادرسی منصفانه مورد توجه دانشگاهیان چین قرار گرفت و براین اساس مطالعات متعددی نیز انجام شده است. واژه دادرسی منصفانه اولین بار در ماده ۲۲۷ قانون آیین دادرسی کیفری سال ۲۰۱۲ ذکر شده است که در صورت نقض قواعد دادرسی در رسیدگی‌های کیفری اگر بر دادرسی منصفانه تأثیرگذار باشد می‌تواند مورد تجدیدنظرخواهی قرار بگیرد. این امر

23. Dispatched Tribunals.

24. Interpretation of the Supreme People's Court on the Application of the Civil Procedure Law of the People's Republic of China, Supreme People's Court, 4 February 2015, arts 262 and 522.

25. Interpretation of the Supreme People's Court on the Application of the Civil Procedure Law, art 268, 522.

نشان‌دهنده این است که دادرسی منصفانه به یک مفهوم مهم در قانون آیین دادرسی کیفری تبدیل شده است؛ اما به عقیده بسیاری از حقوق‌دانان چین تاکنون حق دادرسی منصفانه هنوز مفهوم اصلی خود را در سیستم حقوقی پیدا نکرده است. آنها معتقدند به‌عنوان یک مقوله حقوقی مستقل و حق اساسی بشری «حق دادرسی منصفانه» توسط حقوق‌دانان به‌طور کامل درک نشده است و فقدان تحقیقات تخصصی در این زمینه نیز کاملاً ملموس است. با این حال، این بدان معنی نیست که چین از چنین مفهومی استفاده نمی‌کند. در اصلاح سیستم عدالت کیفری چین، یک ویژگی برجسته لحاظ شده است و آن مراجعه آگاهانه به استانداردهای بین‌المللی، از جمله دادرسی منصفانه است.^{۲۶} در قانون آیین دادرسی کیفری اصلاح‌شده پیشرفت‌های قابل توجهی در حفظ حقوق متهمین کیفری حاصل شده است. با وجود پیش‌بینی مصادیقی از دادرسی منصفانه در قانون، اما در مقایسه با معیارهای بین‌المللی حق دادرسی منصفانه هنوز هم در مفاد قانونی این کشور کاستی‌هایی وجود دارد. از این رو بسیاری از پژوهشگران پا را فراتر نهاده و بر این اعتقاد هستند که آیین دادرسی کیفری چین فاقد ایده دادرسی منصفانه است، گاهی این روند را بر مبنای پایبندی سیستم حقوقی چین به ایدئولوژی نظام تفتیشی^{۲۷} و گاهی توسط شرایط خاص ساختاری و فرهنگی امور حقوقی دادگاه توضیح می‌دهند.^{۲۸} نکته قابل ذکر در مورد حاکمیت قانون در این کشور است که ارزیابی عدالت آیین دادرسی، تحت تأثیر دیدگاه‌های سیاسی مفسران است. طرفداران لیبرال دموکراسی ممکن است انکار کنند که اصل عدالت نقش مهمی در مراحل عدالت کیفری در چین امروزی دارد و دلیل این است که مفهوم غالب کشمکش‌های طبقاتی که ریشه در حکومت کمونیستی چین دارد باعث ایجاد ناهماهنگی‌هایی بین آیین دادرسی کیفری چین و مفهوم کشورهای غربی از حاکمیت قانون می‌شود.^{۲۹} به‌هرحال، تمام محققان از مفاهیم غربی برای توصیف موضع چین استفاده نمی‌کنند.^{۳۰} بعضی از آنها ادعا می‌کنند که مفهوم دادرسی منصفانه در چین چیز جدیدی نیست و به سلسله کینگ برمی‌گردد.^{۳۱} حتی مشخص شده است که چین کمونیست در ابتدای فعالیت خود از مجموعه بسیار متنوعی از تفکرات

26. www.iolaw.org.cn/show_news/2647.

27. T Simon, C. Feng and L. Nelson, *China's Changing Legal System* (London: Palgrave Macmillan, 2016), 4.

28. J Chen, *Chinese Law: Context and Transformation, Leiden* (Chicago: Martinus Nijhoff, 2008), 324.

29. B Yin, and P. Duff, "Criminal procedure in contemporary China: socialist, civilian or traditional?" *International and Comparative Law Quarterly* 59(2010), 1113.

۳۰. به‌منظور اجرای اصول قانونی فئودالی، حاکمان در سلسله کینگ برای صدور حکم از قوانین حقوقی تانگ، تبعیت می‌کردند و این قوانین با جدیت به اجرا درمی‌آمد. ماده‌ای تحت عنوان «استاد به اساسنامه در زمان صدور محکومیت» در دوره حاکمیت «دوان یو» در سلسله کینگ اعلام می‌کند که «تمام محکومیت‌ها باید بر اساس قوانین و مقررات صادر شود، در غیر اینصورت قاضی به ۳۰ ضربه شلاق با چوب بامبو محکوم می‌شود.» همچنین در این ماده مشخص شده است که «تمام مقامات دولتی باید از این بابت مورد تحقیق قرار گیرند که آیا محکومیت‌ها از طریق دادرسی منصفانه صورت گرفته و اینکه آیا به آیین نامه و قوانین موضوعه استناد شده است یا نه.»

31. J. Zhang, *The Tradition and Modern Transition of Chinese Law* (Heidelberg: Springer, 2014), 390.

مربوط به حاکمیت قانون، دادرسی منصفانه و حقوق بشر استفاده می‌کرده است.^{۳۳} برخی نیز بیان می‌کنند که از سال ۱۹۷۸، نشانه‌های واضحی وجود داشت که سیاست‌گذاران و قوانین چین به دنبال تحقق اصل عدالت (بر طبق الگوی چینی) هستند.^{۳۴}

با وجود این، به اذعان بسیاری از حقوق‌دانان چین، در شرایط کنونی اجرای استانداردهای بین‌المللی در زمینه دادرسی منصفانه نه تنها نیازمند تحول در مفهوم عدالت کیفری است بلکه اصلاح و بهبود در سیستم دادرسی، سازکار و سیستم قضایی را می‌طلبد. با وجود تضمین دادرسی منصفانه در قانون اساسی برخی حقوق‌دانان معتقدند، پوشش محدود حقوق بشر در قانون اساسی، نشان‌دهنده فقدان اهمیتی است که کشور چین در مورد حقوق متهمان، منظور می‌کند.^{۳۴}

۲-۲- اصلاحات قانون آیین دادرسی کیفری

۲-۲-۱- چین

تا سال ۱۹۷۹ قانون آیین دادرسی کیفری در این کشور وجود نداشت. پس از دوره بی‌قانونی آشفته‌ای که تا انقلاب صنعتی ادامه داشت، اولین قانون آیین دادرسی کیفری در ۱۹۷۹ تصویب شد و پیش‌نویس این قانون در عرض هفت ماه نوشته شد که شامل ۱۶۴ ماده بود و فرآیند کیفری به چهار مرحله تحقیقات، تعقیب، صدور حکم و اجرا تقسیم می‌شد که به ترتیب توسط پلیس، دادستانی، دادگاه‌ها و زندان‌ها به اجرا درمی‌آمد. حقوق متهم از کمترین حمایت برخوردار بود و درعین حال پلیس و قوه قضاییه به شدت فاقد ثبات بودند. پلیس اجازه بازداشت افراد به‌منظور انجام تحقیقات بدون هیچ محدودیت زمانی را داشت. و کلاً اجازه دفاع از فرد مظنون را داشتند ولی صرفاً فایل‌های پرونده هفت روز پیش از محاکمه در اختیارشان قرار می‌گرفت؛ بنابراین، و کلاً عملاً در طی مراحل تحقیق و تعقیب، نمی‌توانستند مشارکت داشته باشند. به‌علاوه در طی برگزاری کمپین‌های ضد جرم در سال ۱۹۸۰، کمیته دائمی کنگره ملی خلق به انتشار چندین حکم پرداخت که باعث تضعیف قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۹۷۹ شد. جای تعجب نبود که کاستی‌ها در قانونگذاری، به همراه کمبود نیروهای امنیت عمومی، دادستانی و کاهش ظرفیت دادگاه‌ها و انگیزه برای اجرای قانون، منجر به نقض گسترده حقوق متهمین در فرآیند کیفری و همچنین انتقادهای زیادی در داخل و از طرف جوامع بین‌المللی می‌شود.^{۳۵} در سال ۱۹۹۰ و بر اساس سیاست کلی حزب کمونیست برای پشتیبانی از اصلاح نظام عدالت کیفری؛ کارشناسان حقوقی، قانونگذاران، دیوان عالی خلق، دادستانی عالی

32. Q Fang and X Li, *Power versus Law in Modern China: Cities, Courts, and Communist Party* (Lexington, KY: University Press of Kentucky, 2017), 10.

33. Blasek, *Rule of Law in China A Comparative Approach* (Springer Heidelberg New York, 2015), 67.

34. Sabine Gless and Thomas Richter, *Do Exclusionary Rules Ensure a Fair Trial?* (Nature Switzerland: Springer, 2019), 168.

35. *Ibid.*, 87.

خلق^{۳۶}، وزارت دادگستری و وزارت امنیت عمومی شروع به تلاش مشترکی برای انجام اقداماتی در جهت بازطراحی نظام عدالت کیفری کردند. این روند منجر به اصلاحات جامع قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۹۹۶ شد، از لحاظ ظاهری، قانون اصلاحی تعدادی از اصول شناخته شده بین‌المللی مرتبط با دادرسی منصفانه را پذیرفت، اگرچه با محدودیت‌هایی نیز همراه بود. عده‌ای از حقوق دانان معتقدند که مهم‌ترین تغییرات این بود که این قانون از یک نظام تفتیشی مطلق به الگویی تبدیل شد که به ادغام روش محاکمه تفتیشی و اتهامی می‌پرداخت.^{۳۷}

با وجود این، بعضی از محققان از زمان اصلاحات سال ۱۹۹۶ به این نکته اشاره می‌کنند که تأثیر ایدئولوژی سیستم تفتیشی ملموس‌تر است. به‌ویژه، به دلیل تأثیر دادگاه اروپایی حقوق بشر که باعث شده پژوهشگران تطبیقی به این بیندیشند که سنت‌های نظام تفتیشی و اتهامی در یکدیگر ادغام شده‌اند.^{۳۸} با وجود تفاوت‌های ایدئولوژیکی مهم بین این دو مدل، اما تعدادی از مفسران در حوزه دادرسی کیفری چین، به مشکلات ادغام دو سنت نظام اتهامی و تفتیشی در بافت حقوق کشور چین پرداختند.^{۳۹}

با این حال، تجربه دهه گذشته ثابت کرده که با وجود پیشرفت‌های مهمی که در قانون آیین دادرسی کیفری سال ۱۹۹۶ ایجاد شده است؛ اما انتقادات فراوانی نیز وجود داشت، یکی از روشنفکران چینی حقایق عدالت کیفری چین را بدین‌گونه تعریف می‌کند: «زمانی که یک مظنون توسط پلیس دستگیر می‌شود، تبدیل به یک وسیله‌ای در دستان پلیس می‌شود. اگر پلیس فرض را بر این قرار دهد که آن فرد گناهکار است، می‌تواند از ابزارهای مختلفی برای اعتراف‌گیری استفاده کند. به دنبال اعتراف، تحقیقات تا ۵۰٪ به موفقیت دست می‌یابد. این روند با همکاری نزدیک پلیس، دادستانی و قضات ادامه می‌یابد که افراد متهم و مظنون به‌سختی می‌توانند چیزی بگویند. حتی اگر وکلا نیز مشارکت داشته باشند، نقششان بسیار محدود است؛» بنابراین نارضایتی و انتقاد شدید از نظام عدالت کیفری چین رو به افزایش گرایید.^{۴۰} این نقدهای همه‌جانبه باعث شد که از سال ۲۰۰۳، کنگره ملی خلق در برنامه‌های قانونگذاری خود، تأکیدی روی اصلاح آیین دادرسی کیفری داشته باشد؛ بنابراین این کشور اقدامات عملی برای اصلاحات در سیستم عدالت کیفری، در سطح قانونگذاری و قضایی و در سایه توجه به قوانین حقوق بشر بین‌المللی، در رابطه با معاهدات بین‌المللی که تمرکزش را بیشتر روی حمایت حقوق بشر شهروندان قرار می‌دهد، قوانین داخلی زیادی را تصویب می‌کند تا تعهداتش را از جنبه‌های قانونی اجرا کند و در مسیر اجرای تعهدات بین‌المللی‌اش برای حمایت از حقوق بشر باشد. برای نمونه قانون آیین دادرسی کیفری، از زمان تصویب در سال ۱۹۷۹ تا سال

36. Supreme People's Procuratorate (SPP).

37. Yuwen, op.cit., 88.

38. Alexander Shytov, "Truth and procedural fairness in Chinese criminal procedure law," *The International Journal of Evidence & Proof* 23(2019): 300.

39. J. Capowski, "China's evidentiary and procedural reforms, the Federal Rules of Evidence, and the harmonization of civil and common law," *Texas International Law Journal* 3(2011): 468.

40. Yuwen, op.cit., 132.

۲۰۱۸ به‌خصوص بعد از امضای میثاق بین‌المللی، چندین مرتبه مورد اصلاح و بازنگری قرار گرفت. اصل فرض بر بی‌گناهی، حق منع شکنجه (که دارای هم‌پوشانی با کنوانسیون منع شکنجه است)، حذف شواهد و ادله غیرقانونی و از جمله حق منع خود جرم‌انگاری به‌عنوان حقوق دفاعی مظنون و متهم به همراه ضوابط دیگر در نظام دادرسی کیفری مورد اصلاح و تغییراتی قرار گرفت. همچنین برای اولین بار واژه «دادرسی منصفانه» در اصلاحات ۲۰۱۲ و ۲۰۱۸^{۴۱} در راستای تضمین عدالت در دادرسی و در ادامه اصلاحات قانونی، وارد قانون آیین دادرسی کیفری شد.

۲-۲-۲- ایران

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ با مبنا قرار دادن قانون پیشین و تجارب داخلی از یک‌سو و الهام گرفتن از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشری پس از طی چندین سال، تغییراتی را عمدتاً با ماهیتی اتهامی باتوجه‌به ظاهر رومی - ژرمنی نظام حقوقی ایران انجام داده است. این نوآوری در زمینه تشکیلات و سازمان قضایی نهادهای دخیل در فرایند کیفری و وظایف و اختیارات آنهاست. از طرفی مقررات نسبتاً مفصلی با رویکرد حقوق بشری در راستای تضمین حقوق اصحاب دعوی و سایر افراد، محتوای این قانون را تشکیل می‌دهد. با این حال در این قانون نامی از اصل منصفانه بودن دادرسی برده نشده است، این در حالی است که بسیاری از اصول مهم دادرسی در مواد ۲ الی ۷ این قانون مورد اشاره قرار گرفته و علی‌الخصوص مواد ۳ الی ۶ به شاخص‌های دادرسی منصفانه و رعایت آنها در دادرسی کیفری اشاره می‌کند که حاکی از پذیرش ضمنی این اصل در نظام عدالت کیفری ایران است.

۲-۳- حق آزادی مظنون و متهم

اصل آزادی که از حقوق بنیادین اشخاص است مبنای اغلب تضمین‌هایی است که در مرحله مقدماتی فرایند کیفری در بسیاری از اسناد بین‌المللی حقوق بشر پیش‌بینی شده است. مقتضای اصل برائت نیز که خود در قلب اصول حقوق کیفری جای دارد حفظ آزادی افراد تا پیش از احراز مجرمیت آنهاست. طبعاً تحت شرایطی که شخص مظنون یا متهم به ارتکاب جرمی شده است موضوع حفظ و رعایت آزادی او به مراتب مهم‌تر از شرایط عادی است؛ زیرا ناگفته پیداست که طی انجام تحقیقات کیفری در وضعیتی که شخص مظنون در توقیف یا بازداشت موقت به‌سرمدی برد حقوق وی بیش از زمانی که آزاد است در معرض خطر قرار می‌گیرد و نگهداری شخص در بازداشت وی را آسیب‌پذیرتر می‌کند.^{۴۲} به همین دلیل است که بند ۳ ماده ۹ میثاق بین‌المللی به‌صراحت بیان می‌کند: «قاعده کلی نباید این باشد که اشخاص منتظر محاکمه در بازداشت نگه داشته شوند»؛ اما از یک طرف تحت نظر به‌عنوان یک رویه پلیسی رایج و مرحله‌ای که در چهارچوب اساسی پرونده قابل رسیدگی در

۴۱. ماده ۲۰۱.

۴۲. مصطفی فضائی، *دادرسی عادلانه در محاکمات کیفری بین‌المللی* (تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۴)، ۳۸۲.

دادگاه در آن شکل می‌گیرد، یک اقدام مستعد تعرض به آزادی‌های فردی است که باعث بازداشت فرد می‌شود و بازداشت موقت به‌ویژه در مرحله تحقیق و به‌منظور جلوگیری از تلاش مظنون برای نابود کردن ادله جرم می‌تواند بسیار مهم و ضروری تلقی شود. از طرف دیگر قرار بازداشت موقت به‌منظور انجام تحقیقات مقدماتی یکی از مهم‌ترین قرارهای تأمینی است که ممکن است از سوی مقام قضایی صادر شود.^{۴۳}

نکته قابل ذکر اینکه، نگهداری فرد در وضعیت «تحت نظر» برای انجام تحقیقات اولیه، تسریع در جمع‌آوری ادله، جلوگیری از تأثیر مرور زمان و از بین رفتن ادله و آثار ناشی از جرم، با «بازداشت موقت» به‌عنوان یکی از قرارهای تأمین متفاوت بوده و قابل تفکیک می‌باشد.^{۴۴} اما تفکیک موردنظر در قوانین کیفری چین لحاظ نشده و عنوان تحت نظر در قانون وجود ندارد، فقط قرار بازداشت موقت در زیرمجموعه قرار تأمین و قرار دستگیری به‌صورت مجزا مورد اشاره قرار گرفته است.

۲-۳-۱- چین

مقررات قرارهای تأمین اجباری در بخش اول از فصل ششم قانون آیین دادرسی کیفری مورد قانونگذاری قرار گرفته است. طبق ماده ۶۶ ق.آ.د.ک. سه نوع قرار تأمین اجباری وجود دارد: قرار بازداشت، قرار وثیقه و قرار نظارت خانگی. همچنین طبق اصل ۳۷ قانون اساسی: «آزادی شهروندان جمهوری خلق چین غیرقابل نقض است. هیچ شهروندی نمی‌تواند دستگیر شود به‌جز با تأیید یا تصمیم دادستانی خلق و دادگاه خلق. بازداشت، محرومیت یا محدودیت غیرقانونی آزادی فردی شهروندان ممنوع است؛ ...». با توجه به اصل ۳۷ محدودۀ آزادی اشخاص منحصر به آزادی جسمانی است و دیگر آزادی‌ها را دربر نمی‌گیرد.

در رویه قضایی مصادیق و مفهوم «دستگیری»^{۴۵}، «بازداشت»^{۴۶} و «جلب»^{۴۷} نسبتاً از یکدیگر متفاوت است. اصطلاح «دستگیری» به معنای دستگیری شخص از آغاز محرومیت از آزادی وی است؛ اصطلاح «بازداشت» به معنای محرومیت از آزادی از همان ابتدای دستگیری است که از زمان دستگیری تا آزادی شخص ادامه دارد.^{۴۸} بنابراین مفهوم دستگیری عنوان شده در ماده ۹ میثاق بین‌المللی لزوماً دستگیری‌های رسمی نیستند که طبق قانون داخلی تعریف شده است. در مورد محرومیت از آزادی برای شخصی که درحال حاضر در حبس است، مانند بازداشت تحت اتهامات

۴۳. محمد آشوری، مفاهیم عدالت و انصاف از دیدگاه کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (دانشگاه تهران: مؤسسات تحقیقات علوم جزایی و جرم‌شناسی، ۱۳۸۳)، ۲۹۷.

۴۴. محمد آشوری و روح‌الله سپهری، «بررسی تطبیقی مرحله تحت نظر در آیین دادرسی کیفری ایران و فرانسه»، مجله آموزه‌های حقوق کیفری ۶ (۱۳۹۲)، ۶.

45. Arrest

46. Detention

47. Wanted Orders

48. Yuguan Yang, *Human Rights Law: a study of the International Covenant on the Rights and interests of the Public and the Government* (China, Beijing: Renmin Public Security University Press, 2003), 13.

کیفری مربوطه، شروع محرومیت از آزادی نیز معادل دستگیری است. علاوه بر این، «مجموعه اصول حمایت از تمامی اشخاص تحت هر شکل از بازداشت یا حبس» نیز تصریح می‌کند: «دستگیری» به معنای عمل بازداشت شخص به دلیل ارتکاب جرم مطابق ادعا یا اقدام مقامات است. «شخص بازداشت‌شده» هر شخصی که از آزادی شخصی در نتیجه محکومیت برای ارتکاب جرم محروم شده باشد دلالت دارد؛ «بازداشت» یعنی شرایط اشخاص بازداشت‌شده به گونه‌ای که در بالا تعریف شده است.

بنا بر آنچه بیان شد به نظر می‌رسد، مفهوم دستگیری و بازداشت از نظر سازمان ملل و سایر کشورها با مفهوم دستگیری و بازداشت در چین متفاوت است. دستگیری در چین، به عمل محدود کردن آزادی شخصی دلالت دارد، بازداشت به وضعیتی اطلاق می‌شود که همچنان محدودیت آزادی شخصی ادامه دارد. به عنوان مثال، در سایر کشورها، تنها در صورتی که پلیس کسی را باهدف بازداشت به کلانتری بیاورد، می‌توان آن را دستگیری نامید؛ اما دستگیری در چین هم شامل فعل محدود نمودن آزادی شخصی طبق معیارهای بین‌المللی می‌شود و هم شامل بازداشتی است که متعاقباً پس از دستگیری اعمال می‌شود.^{۴۹} این واژه در حقوق کیفری چین یک مرحله خاصی از روند کیفری را مشخص می‌کند و بار حقوقی سنگین تری نسبت به بازداشت دارد و در صورت وجود ادله اثبات‌شده‌ای مبنی بر اینکه یک جرم کیفری رخ داده است و ممکن است محکومیت حبس به دنبال داشته باشد اعمال می‌شود. طبق ماده ۸۱ قانون آیین دادرسی کیفری چین سه شرط اصلی جهت دستگیری افراد ضروری است: شرط شواهد؛ یعنی وجود شواهدی دال بر اثبات موارد موضوعی، شرط ارتکاب جرم؛ یعنی مواردی که ممکن است فرد به مجازات حبس یا بالاتر از حبس محکوم شود، و شرط سوم؛ وجود خطر اجتماعی.^{۵۰} برخی حقوق دانان معتقدند که دستگیری باید به عنوان یک مفهوم مستقل در نظر گرفته شود که از ترمینولوژی حقوق بشر اروپایی الهام گرفته است. بدین معنا که مفهوم آن شکل

49. Chen Zinan, "On the prohibition of arbitrary and illegal arrest and detention," *Journal of Shanghai University of Political Science & Law* 30(2015): 26.

۵۰. در صورت وجود ادله و شواهدی مبنی بر وقوع جرم از طرف مظنون یا متهم که از طریق حبس ثابت و یا مجازات سنگین تر قابل مجازات باشند و در صورتی که آزادی به قید ضمانت به طور مؤثر مانع از خطرات زیر که مظنون یا متهم برای جامعه دارند، نشود، مظنون یا متهم مطابق با قانون دستگیر خواهند شد: یک مظنون یا متهم ممکن است مرتکب یک جرم جدید شود؛ دو) خطر واقعی وجود دارد که مظنون یا متهم می‌تواند باعث ایجاد خطر برای امنیت ملی، امنیت عمومی و نظم جامعه شود؛ سه) مظنون یا متهم ممکن است ادله و شواهد را از بین برده یا مخدوش نماید، دخالت در شهادت شهود نموده یا در اقرار یا دیگران تبانی کند؛ چهار) مظنون یا متهم ممکن است اقدامی تلافی‌جویانه علیه بزه‌دیدگان، مطلعان و شکایت‌کنندگان انجام دهد؛ پنج) مظنون یا متهمی که تلاش برای خودکشی یا فرار می‌کند. در صورتی که وجود ادله و شواهد مبنی بر وقوع جرم و مظنون یا متهمی که مرتکب جرم قابل مجازات با حبس ثابت ده‌ساله یا حبس ثابت سنگین تر است و در صورتی که مرتکب جرم عمدی شده و یا از هویت نامعلوم استفاده کند باید طبق قانون دستگیر شود. مظنون یا متهمی که مشمول قرار آزادی به قید ضمانت یا تحت قرار نظارت خانگی بوده ممکن است در صورت تخلف از مقررات آزادی به قید ضمانت یا نظارت خانگی دستگیر شود. در تأیید یا صدور قرار دستگیری، باید ماهیت، وضعیت و شرایط اقامه دعوی و تعیین مجازات را به عنوان عواملی که ممکن است خطرات اجتماعی به بار آورد مدنظر داشت.

خاصی از محرومیت از آزادی را بیان می‌کند و همان‌گونه که بیان شد با استفاده معمول و متداول این عبارت در دیگر سیستم‌های حقوقی متفاوت است.^{۵۱}

اما در مورد واژه «بازداشت»، طبق حقوق کیفری چین سه نوع بازداشت وجود دارد: بازداشت قضایی؛ که طبق قانون آیین دادرسی مدنی توسط دادگاه خلق صادر می‌شود. بازداشت کیفری؛ طبق قانون آیین دادرسی کیفری توسط نهاد دادستانی و نهاد امنیت عمومی در موارد جرم مشهود صادر می‌شود؛ و بازداشت اداری؛ که توسط قانون مدیریت امنیت عمومی قابل صدور است. شرایط و محدوده بازداشت کیفری افراد در ماده ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری بیان شده است.^{۵۲} بنابراین سه شرطی که در مورد دستگیری بیان شد، شامل شواهد، ارتکاب جرم و خطر اجتماعی در مورد «بازداشت» وجود ندارد و از نظر حقوق دانان این نوع نگرش تبعیض آمیز خاص بودن مقوله دستگیری و سختگیری در بررسی روند دستگیری را برجسته‌تر می‌کند.^{۵۳} بر همین مناسبت که حقوق دانان معتقدند مشکل اصلی در چین تعداد افراد دستگیر شده است که بسیار زیاد است و دستگیری به یک هنجار تبدیل شده است که در عمل، به محض ارتکاب جرم، منجر به دستگیری افراد می‌شود.^{۵۴}

اما در مورد واژه «جلب»، ماده ۱۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌کند: «اگر مظنونی که باید بازداشت شود فراری باشد، نهاد امنیت عمومی می‌تواند دستور جلب وی را صادر و اقدامات مؤثر به منظور تعقیب و دستگیری را انجام دهد. نهادهای امنیت عمومی در هر سطحی در حوزه صلاحیت خودشان می‌توانند دستور جلب صادر کنند ...»

اما در زمینه مقام صالح جهت تأیید و تصمیم‌گیرنده در مورد دستگیری، تنها سه نهاد دولتی می‌توانند مبادرت به دستگیری افراد کنند، دادستان خلق، دادگاه خلق و نهادهای امنیت عمومی (پلیس).^{۵۵} دستگیری زمانی آغاز می‌شود که در مراحل دادرسی به تصمیم و تأیید دادستان خلق رسیده باشد.^{۵۶} «تأیید» دادستان خلق به منشأ دستگیری مظنون در مراحل بازجویی پرونده کیفری اشاره دارد که معمولاً زمانی است که مظنون توسط اداره امنیت عمومی دستگیر شده است. «تصمیم» به

51. Otto Malmgren, "Article 37: The right to liberty of person under the Chinese constitution" *China-EU Law J* 2(2013): 46.

۵۲. نهادهای امنیت عمومی می‌توانند در ابتدای امر، مجرم بالفعل (جرم مشهود) یا مظنون اصلی را تحت هریک از شرایط ذیل بازداشت کنند: یک) اگر او در حال انجام مقدمات برای ارتکاب جرم است، در حال ارتکاب جرم یا بلافاصله پس از ارتکاب جرم کشف و دستگیر شود؛ دو) اگر او توسط بزه دیده یا شاهد عینی به‌عنوان مرتکب جرم شناسایی شود؛ سه) اگر ادله و شواهد کیفری بر روی بدن یا محل سکونت وی کشف شود؛ چهار) اگر او پس از ارتکاب جرم اقدام به خودکشی یا فرار کند و یا اینکه فراری باشد؛ پنج) اگر احتمال از بین بردن یا مخدوش کردن ادله و شواهد یا اقرار وجود داشته باشد؛ شش) اگر نام و مشخصات و آدرس محل سکونت شناسایی نشده باشد و دارای هویت نامعلوم باشد؛ و هفت) اگر به‌احتمال قوی مظنون به ارتکاب جرایم متعدد یا منازعه بوده و یا متواری باشد.

53. Xunhu Li, "An interpretation of the reform of arrest system from the perspective of legal interpretation," *Legal studies* 3(2018): 160.

54. Taiyun Huang, "Interpretation of the Revision of Criminal Procedure Law," *People's Procuratorate* 8(2012): 33.

55. Criminal Procedure Law 2018, art.66

56. Ibid, art.89.

عملکرد دادستان خلق یا دادگاه خلق در مورد لزوم نگهداری یا توقیف کردن مظنون در زمان رسیدگی به اتهامات یا در جلسه رسیدگی دادگاه اشاره دارد. مقامی که این «تأیید» یا «تصمیم» را اجرا می‌کند نمی‌تواند وظیفه‌اش را به نهادهای دولتی دیگر واگذار کند. در عین حال برخی استثنائات در روش‌های تأیید و تصویب وجود دارد. نمایندگان کنگره ملی خلق و نمایندگان کنگره در سطح کشوری و فراتر از سطح کشوری، نمی‌توانند بدون اجازه هیأت نمایندگی کنگره مربوطه دستگیر شوند یا زمانی که هیأت نمایندگی کنگره در جلسه حاضر نیست، رضایت شورای دائمی کنگره الزامی است. به علاوه اگر نماینده به دلیل جرمی دستگیر شود، سازمان امنیت عمومی باید بلافاصله به نهادهای کنگره ملی اعلام کنند. با توجه به دستگیری، حکم کیفری یا دیگر محرومیت‌های آزادی نمایندگان مجلس شهرستان یا روستا، سازمان امنیت عمومی باید به کنگره ملی هم‌سطح گزارش دهد اگرچه اطلاع قبلی یا دریافت مجوز از کنگره ملی الزامی نیست.^{۵۷}

همچنین در اجرای قرارهای تأمین اجباری و به‌عنوان دلیلی بر قانونی بودن استفاده از این اقدامات اجباری^{۵۸} (قرار تأمین)، نهادهای امنیت عمومی که پلیس قضایی، دادستان خلق و دادگاه خلق به آنها کمک می‌کنند، باید مجوز یا علت تصمیم به بازداشت را به‌عنوان «حکم جلب^{۵۹}»، «حکم بازداشت^{۶۰}» یا «حکم دستگیری^{۶۱}» ارائه کنند. استفاده از بازداشت کیفری در دادرسی کیفری محدود به مدت زمان بازجویی است و بیشتر از آن مقدار باید توسط نهاد امنیت عمومی و دادستان اعمال شود. این مجوزها و تصمیم‌ها، به‌جز در موارد بازداشت قضایی کیفری شامل دادگاه نمی‌شود. بازداشت قضایی کیفری از این لحاظ تفاوت دارد که توسط دادگاه‌ها و به دستور دادگاه‌ها در واکنش به اختلال در نظم دادگاه است که ضمانت‌های عملی آن شبیه به رویه بازداشت قضایی حقوقی است. قانون آیین دادرسی کیفری در مورد نظارت بر بازداشت کیفری توسط دادگاه خلق به‌استثنای مورد بازداشت قضایی کیفری صراحت ندارد و تنها به روند مجوزها و تصمیمات نظارتی داخلی تصریح می‌کند.

نکته بعدی در زمینه محدودیت‌های زمانی بازداشت و دستگیری افراد است. قانونی بودن هریک از اقدامات مربوط به بازداشت و دستگیری، مربوط به اقدامات پلیس یا دادستانی خلق برای بازجویی مظنون در طی ۲۴ ساعت برای به دست آوردن حقایق پرونده است و در صورتی که دلایل کافی نباشد مظنون می‌بایست آزاد شود.^{۶۲} در مواردی که پلیس دلیلی برای ادامه بازداشت دارد باید به اطلاع دادستان برساند تا با دستگیری موافقت نماید. در عین حال باید متذکر شد وقتی دادستان در مورد اعمال دستگیری اظهار نظر می‌کند، تنها نظر به این دارد که آیا مدرک کافی در پرونده وجود دارد یا خیر اما اینکه آیا ادله‌ای وجود دارد که ضرورت دستگیری را توجیه کند یا خیر، موضوعی است که

57. Malmgren, op.cit., 51.

58. Compulsory Measures

59. Summons Warrant

60. Detention Warrant

61. Arrest Warrant

62. CPL 2018. arts. 85 and 95.

معمولاً دادستان خلق نسبت به آن بی توجه است.^{۶۳} قانون همچنین تصریح می کند که در طول ۲۴ ساعت، نهاد امنیت عمومی باید به اعضای خانواده یا نهادی که شخص به آن متعلق است دلایل بازداشت و محل نگهداری اش را اطلاع بدهد مگر در شرایطی که این اطلاع مانع بازجویی شود یا امکان اطلاع دادن نباشد.^{۶۴} هرچند، این قاعده باعث نظارت عمومی مؤثر نمی شود از آنجایی که مکانیسمی برای تضمین اینکه پلیس محرومیت از آزادی را گزارش می کند وجود ندارد و احتمال سوءاستفاده از قدرت وجود دارد. چندین پرونده به دلیل این فقدان نظارت بر بازداشت پلیس عمومیت پیدا کرده که اشخاص برای مدت زمان طولانی توسط پلیس دستگیر شده اند که اتهام و دستگیری قانونی وجود نداشته است و در برخی موارد طول بازداشت به ۳، ۱۴ یا حتی ۲۸ سال رسیده است.^{۶۵} از نظر قانونی طبق ماده ۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری نهاد امنیت عمومی باید تأیید دستگیری را ظرف ۳ روز از دادستان خلق بگیرد اما در برخی موارد پیچیده مدت زمان آن به ۳۰ روز ادامه می یابد. از آنجایی که دادستان ۷ روز فرصت دارد تا بازداشت قانونی را اعمال کند، مدت زمان قانونی نگهداری بیشتر نزد پلیس ممکن است به ۳۷ روز برسد. در این زمینه دیده بان حقوق بشر بیان کرده است که نهادهای امنیت عمومی این مدت زمان را به «بدون تردید به تمام بازداشت های قبل از دستگیری» اعمال کرده اند.^{۶۶}

یکی از مواردی که موجب شدیدترین انتقاد از سیستم حقوقی چین شده است استفاده از اشکال مختلف بازداشت اداری است. موضوعی که یکی از مشکل آفرین ترین حوزه هایی است که با قانونی بودن و محروم نمودن اشخاص از آزادی ارتباط دارد و آن، اختیارات پلیس در به کارگیری «اقدامات اداری اجباری» است.^{۶۷} برای نمونه این اقدامات اداری اجباری شامل بازداشت اداری^{۶۸}، جدایی برای درمان اجباری اعتیاد که جایگزین ترک اجباری سوء مصرف مواد است^{۶۹} و بازداشت برای آموزش

63. J. Wang, *Thoughts on China's System of Pretrial Detention-What it is and What it should be. In Reform and Prospects of Criminal Pretrial Procedure* (Beijing: Fan Chongyi, ed Public Security Press, 2005), 147.

64. CPL, 2018, art. 85.

65. The latter case, (Xie Hongwu State Compensation Case) (2003), led to much debate in China and in a commentary published on the People's Daily web-site the case was pointed out as one of the most important cases in China's rule of law development. The plaintiff, Xie Hongwu was detained in 1974 charged with keeping reactionary leaflets supposedly dropped by airplane over his small village and only released in 2002 with a declaration of innocence, <http://legal.people.com.cn/GB/42735/5014063.html> Accessed 13 August 2010. See the cases noted in Wang 2005a, b, c, p. 147; see also Human Rights Watch 2001, 48-49.

66. Human Rights Watch (2001) Empty promises: human rights protections and China's criminal procedure law in practice, 48.

67. S Biddulph, *Legal reform and administrative detention powers in China, Cambridge Studies in Law and Society* (Cambridge University Press: Cambridge, 2007), 97.

68. Administrative Detention

69. The National People's Congress Standing Committee decision on strict prohibition of drugs, 28 December 1990, was replaced by the new law (PRC Law on the strict prohibition of drugs) that came into effect on 1 June 2008. For a discussion on the development and reform of the forced drug treatment regime in China see Sapio 2008a.

و بازآموزی از طریق کار است. برخی معتقدند بیشتر اقدامات اجباری اداری با اقدامات اجباری دادرسی کیفری متفاوت هستند و «پیشگیری‌کننده» نیستند اما اصلاح‌کننده و به‌عنوان مجازات تلقی می‌شوند. بنابراین برخی از شرایط و معیارهای مقرر در قانون در خصوص بازداشت در مقایسه با ماهیت رفتار، شرایط، هدف انگیزشی فرد بازداشت‌شده برخلاف اصل تناسب یا عدم عقلانیت است. در واقع عدم بازداشت معقول یا نقض اصل تناسب، اصل منع بازداشت خودسرانه را نقض می‌کند و عقلانیت و قانونی بودن سیستم بازداشت را به‌طور جدی تضعیف می‌کند.^{۷۰}

نهایت اینکه، طبق سیستم حقوقی چین عنوانی به نام اعتراض به قرار بازداشت یا دستگیری در هیچ‌کدام از قوانین وجود ندارد. بلکه طبق قانون آیین دادرسی کیفری تحت شرایط قانونی مظنون یا متهم، نماینده قانونی وی، بستگان نزدیک یا وکلای آنان می‌توانند درخواست تغییر قرارهای تأمین که شامل قرار بازداشت، قرار وثیقه و نظارت خانگی است را بدهند.^{۷۱} همچنین، طبق قانون اساسی و قانون جبران خسارت دولتی، حق جبران خسارت برای دستگیری یا بازداشت غیرقانونی برای مظنون یا متهم محفوظ است.

۲-۳-۲- ایران

تحت نظر قرار دادن مظنون یا متهم که به بازداشت پلیسی نیز تعبیر می‌شود یکی از مراحل سرنوشت‌ساز فرآیند دادرسی کیفری است که به موجب قانون به ضابط دادگستری اختیار داده شده تا کسانی را که در جرایم مشهود یا در ضمن تحقیقات مقدماتی شواهدی علیه آنان به‌دست‌آمده است به منظور تحقیقات و با اطلاع مقام قضایی برای مدت محدود نگهداری کنند. تحت نظر در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ تحت ضوابط و مقررات خاصی مورد اشاره قرار گرفته و تحول یافته است که نسبت به قوانین قبلی بی‌سابقه است. تحت نظر قرار دادن در معنای اصطلاحی، زیر نظر داشتن و زیر نظر گرفتن و نگهداری کردن است که به موجب مقررات دادرسی کیفری به دنبال جلب و دستگیری متهم اجرا می‌شود و عملاً مستلزم توقیف و نگهداری وی می‌باشد. توقیف، سلب آزادی شخصی را دربردارد؛ لیکن در خصوص اجرای آن صرف دستور پلیس یا قاضی کیفری کافی است و چون در آن خصوصیات آرای قضایی نیست؛ لذا قابل اعتراض و تجدیدنظر نبوده و فرد تحت نظر وفق مقررات، آزادی‌اش برای مدتی (حداکثر تا ۲۴ ساعت) به مخاطره می‌افتد.^{۷۲} ضوابط تحت نظر قرار دادن مظنون یا متهم به ارتکاب یک جرم توسط ضابطین دادگستری در ماده ۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری پیش‌بینی شده است. این ماده دو شرط را برای تحت نظر قرار دادن فرد بیان کرده است: یکی مشهود بودن جرم و دیگری ضرورت نگهداری متهم برای تکمیل تحقیقات. به‌علاوه

70. "prohibition principle of the Arbitrary Detention and its Revelation", Accessd 2017, http://pkulaw.cn/fulltext_form.aspx?Gid=73df924ca7a3b5c01bf5eacb310cbd95bdfb

۷۱. ماده ۹۷.

۷۲. علی‌دهقانی و دیگران، «تحول‌گرایی مرحله تحت نظر پلیسی در فرآیند دادرسی کیفری ایران در چشم‌انداز تطبیقی»،

مجله پژوهش‌های دانش انتظامی ۱(۱۳۹۸)، ۸.

مقنن مصادیق جرایم مشهود را در ماده ۴۵ قانون فوق‌الذکر بیان کرده و احراز هر دو شرط را بر عهده ضابطین دادگستری قرار داده است.

همچنین، مصداق دیگری که ممکن است متهم تحت نظر قرار گیرد مربوط به زمان جلب می‌باشد. بنابراین هرچند اصل بر تحویل فوری متهم به مقام قضایی است اما اجازه تحت نظر قرار دادن متهم تحت شرایطی که معمولاً ضابطین و پلیس آن شرایط را احراز می‌نمایند وجود دارد.^{۷۳} اما در مورد محدوده زمانی جهت تحت نظری افراد، وفق مقررات کیفری مدت تحت نظری در کلیه جرایم یکسان و صرفاً برای ۲۴ ساعت بوده و این مدت غیرقابل تمدید می‌باشد. بنابراین قانونگذار صرفاً یک مدت ثابت را که در همه جرایم و وضعیت‌ها یکسان است، تعیین نموده و درباره افزایش آن به تناسب جرم و شرایط خاص آن سکوت کرده است. در ماده ۴۶ در حال ضابطان نمی‌توانند بیش از ۲۴ ساعت متهم را تحت نظر قرار دهند. همچنین قانونگذار در خصوص استمرار نگهداری تحت نظر ساکت است و سرنوشت مظنون را در خصوص ادامه بازداشت یا آزادی او، به نظر مقام قضایی موکول کرده است و مطلقاً در مورد امکان تمدید مدت تحت نظر در اماکن نگهداری پلیس مقرراتی وضع ننموده است.^{۷۴} بنابراین با اینکه تمدید مدت تحت نظر باتوجه به ماهیت و نحوه ارتکاب برخی جرایم ضروری است؛ اما طبق مواد ۴۶ و ۱۸۹ آن قانون بازپرس مکلف است حداکثر ظرف ۲۴ ساعت از زمان تحت نظر قرار گرفتن متهم تحقیقات مقدماتی را شروع کند و نیز تحت نظر قرار دادن متهم بیش از بیست و چهار ساعت بدون آنکه تحقیق از او شروع و یا تعیین تکلیف شود بازداشت غیرقانونی تلقی می‌شود. فلذا مدت زمان تحت نظر ۲۴ ساعت بوده و تمدید آن از سوی ضابطین و مقام قضایی قابل تجویز نمی‌باشد. همچنین در این زمینه طبق ماده ۴۹ قانون فوق‌الذکر بعد از یک ساعت از زمان تحت نظری موضوع باید به اطلاع دادستان برسد.

۲-۴- حقوق دفاعی مظنون یا متهم: از جمله این حقوق می‌توان به حق سکوت و اعلام آن، حق عدم اجبار خودجرمانگاری و حق برخورداری از وکیل اشاره نمود.

۲-۴-۱- حق سکوت

از مهم‌ترین حقوق دفاعی متهم که در اسناد بین‌المللی و نظام‌های حقوقی اکثر کشورها، از جمله ایران مورد تصریح و تضمین قرار گرفته است، حق سکوت متهم در برابر پرسش‌گری یک مقام قانونی از مصادیق یک دادرسی منصفانه می‌باشد.

۲-۴-۱-۱- چین

در زمینه وجود یا عدم حق سکوت بین حقوق‌دانان چین اختلاف نظر وجود دارد. برخی معتقدند در

۷۳. اکبر وروائی، رسول بهرامی پور و محمد احسان پراکوهی، حقوق متهم تحت نظری در نظام حقوقی ایران (تهران:

انتشارات بهنامی، ۱۳۹۳)، ۴۷.

۷۴. آشوری و سپهری، پیشین، ۱۱.

قوانین فعلی، مقرراتی مربوط به حق سکوت مقرر نشده است و نگرانی نسبت به ماده ۱۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری که مقرر می‌دارد: «بازپرس در هنگام بازجویی از مظنون، باید در ابتدا از مظنون بپرسد که آیا مرتکب فعل مجرمانه شده یا خیر و به او اجازه دهد تا شرایط ارتکاب جرم یا بی‌گناهی خود را توضیح داده و سپس او را مورد پرسش قرار دهد. مظنون باید به سؤالات بازپرس صادقانه و با دقت پاسخ دهد؛ اما درعین حال حق دارد از پاسخ به هر پرسشی که به پرونده مربوط نیست امتناع نماید»؛ وجود دارد که در مقایسه با ماده‌های قبل‌تر آن یعنی ماده ۵۱ که بیان می‌کند: «در پرونده‌های دعوای عمومی، مسؤولیت اثبات جرم متهم به عهده دادستان خلق است و در پرونده‌های دعوای خصوصی، مسؤولیت اثبات جرم متهم به عهده شاکی خصوصی است»؛ و همچنین ماده ۵۲ همین قانون که مقرر می‌کند: «کارکنان نهاد قضایی، دادرها و بازپرسان باید طبق رویه قانونی اقدام به جمع‌آوری انواع ادله‌ای نمایند که می‌تواند گناهکار بودن یا بی‌گناهی مظنون یا متهم و نیز شرایط شدید بودن جرم را اثبات نماید. اخذ اقرار از طریق شکنجه و جمع‌آوری ادله و مدارک از طریق تهدید، تحریک و فریب و یا سایر روش‌های غیرقانونی و نیز اجبار افراد برای ارائه ادله و مدارکی جهت اثبات بی‌گناهی‌شان، مؤکداً ممنوع است»، درست‌گویای این است که «یک دست چماق دارد و دست دیگر هویج»، بدین معنا که تناقض فاحشی در درون هریک از این ماده‌ها وجود دارد.^{۷۵} بنابراین حقوق‌دانان بر این باورند که در برخی از ماده‌ها مقرر شده که مظنون باید با صداقت و درستی به سؤالات پاسخ دهد و این دو ماده (مواد ۵۲ و ۱۲۰ ق.آ.د.ک.) بالقوه باهم در تناقض نیستند، بلکه در واقع دیدگاه قانون آیین دادرسی کیفری چین را در خصوص حق سکوت بیان می‌کند، اینکه حق سکوت مقرر شده در قانون بسیار محدود است.^{۷۶} در مقابل صاحب‌نظرانی که معتقدند به حق سکوت در قانون اشاره شده است این‌گونه بیان می‌کنند که «عدم تحمیل خودمجرمانگاری» خود نوعی حق سکوت است و در واقع نوعی حق تلویحی و ضمنی سکوت کردن است.^{۷۷}

۲-۴-۱-۲- ایران

طی مواد ۵ و ۶ قانون آیین دادرسی کیفری لزوم آگاهی متهم از حقوق دفاعی خود در فرآیند دادرسی و تفهیم آن به متهم در ماده ۵۲ از سوی ضابطان دادگستری مورد اشاره قرار گرفته است. و بر مبنای ماده ۱۹۷ قانون فوق‌الذکر که مقرر می‌دارد: «متهم می‌تواند سکوت اختیار کند...» قانونگذار صریحاً به حق سکوت اشاره و گامی مثبت در تضمین حقوق دفاعی متهم برداشته است. باوجوداین، این قانون در مورد «اعلام و تضمین رعایت حق سکوت» ابهام دارد و استدلال‌های مختلفی از سوی حقوق‌دانان در این زمینه مطرح می‌شود. برخی معتقدند باتوجه به ضمانت اجرای مقرر در ماده ۱۹۶

75. Wei Zhang, "Viewing the Chinese-style "right to silence" from the new criminal procedure law [J]," *Legal Expo* 9(2013): 13-15.

76. Ying. Yao, "Interpretation of the Right to Silence in the New Criminal Procedure Law from the Perspective of Sino-US Perspectives [J]," *Social Science* 12(2013): 124-125.

77. Jiahong He, "Establish A System of Silent Rights with Chinese Characteristics [J]," *Journal of Shanghai Municipal Law Management Cadre College* 6(2000): 41-49.

قانون فوق که محکومیت انتظامی تا درجه چهار منظور شده است در جهت نقض مقرر ماده ۱۹۵ قانون فوق الذکر، می‌توان به نوعی تضمین حق سکوت متهم و اعلام آن را استنباط نمود. از سوی دیگر باتوجه به اینکه حق سکوت در ماده ۱۹۷، بلافاصله بعد از ضمانت اجرای نقض حقوق دفاعی متهم در مواد ۱۹۳ الی ۱۹۵ مذکور در ماده ۱۹۶ آمده است، مقنن نظری بر تضمین نقض رعایت اعلام حق سکوت نداشته است و بنابراین ضابطین دادگستری تکلیفی برای تفهیم این حق به متهم ندارند. آگاهی متهم از حقوق خویش بسیار اساسی و در سرنوشت قضایی او فوق‌العاده مؤثر است. نسبت به اعلام حق سکوت به متهم برای مقاماتی که در جریان دادرسی کیفری قرار می‌گیرند و در جهت مسؤولیت خویش عهده‌دار امر تحقیق می‌شوند نه در قانون اساسی و نه در قانون عادی تکلیفی وجود ندارد.

به صراحت وفق ماده ۵۲ ق.آ.د.ک. هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت، ظابطان دادگستری مکلفند حقوق مندرج در این قانون را در مورد شخص تحت نظر به متهم تفهیم نمایند، مقنن از واژه «تفهیم» استفاده کرده است نه «اعلام». همچنین رعایت بعضی از حقوق متهم قبل از شروع به تحقیق به صراحت قانون ضروری است که اثر عدم رعایت بعضی از این حقوق دفاعی بی‌اعتباری تحقیقات مقدماتی است که از جمله می‌توان به تبصره ۱ ماده ۱۹۰ ق.آ.د.ک. اشاره نمود که به صراحت، سلب حق همراه داشتن وکیل یا عدم تفهیم این حق به متهم را موجب بی‌اعتباری تحقیقات می‌داند. از این رو اعلام حق سکوت نیز نیازمند صراحت مقنن می‌باشد.

۲-۴-۲- عدم اجبار به خودجرمانگاری

یکی دیگر از مصادیق حقوق دفاعی مظنون و متهم عدم اجبار به خودجرمانگاری می‌باشد. به موجب فرض بی‌گناهی هیچ متهم به جرم کیفری نباید مجبور به شهادت خود یا اقرار به گناه شود. خودجرمانگاری، عبارت است از «بیان سخنان یا دادن مدرک‌هایی که گوینده یا ارائه‌دهنده از رهگذر آن خود را بزه‌کار می‌داند»^{۷۸} این امر راهکاری برای کوتاه کردن فرایند کیفری از طریق ایجاد شرایطی برای پذیرش ارادی اتهام از سوی متهم است. این راهکار به دو روش نمود می‌یابد: «به طور مستقیم که با بازجویی بازپرس یا دادستان یا کس دیگر، شخص بزه خود را آشکار می‌کند و به طور غیرمستقیم که شخص بدون الزام یا بازجویی از سوی کسی، اتهامش را می‌پذیرد. این روش مغایر با اصل براءت، حق سکوت و حق مصونیت است»^{۷۹}.

۲-۴-۲-۱- چین

مطابق ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری، اجبار افراد به ارائه ادله و مدارک جهت اثبات بی‌گناهی خود ممنوع است. این ماده صریحاً به این حق اشاره می‌کند. باین حال حقوق دانان در مورد مفهوم

۷۸. حسن عالی‌پور، «امنیت ملی و حقوق متهم؛ مطالعه تطبیقی آیین دادرسی در قبال اقدامات تروریستی»، مجله مطالعات راهبردی ۴۴ (۱۳۸۸)، ۲۴.
۷۹. همانجا.

ماده ۵۲ و اصل عدم تحمیل خودمجرمانگاری اختلاف نظر داشته و نظرات متفاوتی بیان می‌کنند. گروهی معتقدند این ماده روش‌های نادرست بازجویی را منع می‌کند^{۸۰} و گروه دیگر معتقدند که این ماده اجبار شخص برای اثبات بی‌گناهی خود را منع می‌کند و قانون حق عدم اجبار خودمجرمانگاری را پذیرفته است.

۲-۴-۲-۲- ایران

اصل منع خودمجرمانگاری در ایران مورد پذیرش قرار نگرفته و مقرر صریحی نیز بر منع این روش وجود ندارد.

با این حال، در مورد منع خودمجرمانگاری، برخی از حقوق دانان حق سکوت و حق منع خودمجرمانگاری را یکسان می‌پندارند و آنها را یکی می‌دانند و از طرف دیگر، برخی معتقدند عبارت ماده ۱۹۵ قانون آیین دادرسی کیفری که مقرر می‌دارد: «... مراقب اظهارات خود باشد...» ناظر بر منع خودمجرمانگاری است.^{۸۱} توضیح اینکه؛ مقررات ماده ۶۰ قانون آیین دادرسی کیفری که حاکی از ممنوعیت اجبار یا اکراه متهم در بازجویی است با توجه به اصل ۳۸ قانون اساسی و همچنین عبارت «مراقب اظهارات خود باشید» در ماده ۱۹۵ قانون فوق‌الذکر با در نظر گرفتن نتایج احتمالی آن واجد مفهوم خودمجرمانگاری در سیستم حقوقی ایران است.

۲-۴-۳- حق برخورداری از معاضدت قضایی و وکیل

۲-۴-۳-۱- چین

در ابتدا سیر تاریخی برخورداری از معاضدت قضایی در سیستم عدالت کیفری مورد بررسی قرار می‌گیرد، سپس در مورد حق داشتن وکیل مدافع و وکیل تسخیری مطالبی بیان خواهد شد.

۲-۴-۳-۱-۱- معاضدت قضایی

این کشور از ابتدای سال ۱۹۹۴ و به دنبال نیاز به تخصیص وکیل تمام‌وقت برای دفاع از افراد بی‌بضاعت، در ابتدا یک نظام دولتی را برای معاضدت قضایی ایجاد نمود. در سال ۱۹۹۶، مرکز معاضدت قضایی ملی وزارت دادگستری تأسیس شد تا باعث گسترش هیأت‌های معاضدت قضایی دولتی در سرتاسر کشور شود و پس از آن به نظارت بر فعالیت‌ها بپردازد. این مراکز معاضدت قضایی مسؤول فراهم‌سازی خدمات حقوقی در پرونده‌های مدنی، کیفری و اداری هستند. مسؤولیت اصلی فراهم‌سازی معاضدت قضایی در پرونده‌های کیفری بر عهده دولت و با پشتیبانی پایگاه‌های دانشگاهی و ارائه‌دهندگان خدمات معاضدت قضایی غیردولتی است. طبق این دستورالعمل، وزارت

80. Yuan. Sun, "The Outline of Substantial Interpretation on the Privilege Against Self-incrimination," *Tribune of Political Science and Law* 34(2016): 59.

۸۱. جواد صالحی، «ارتباط حق سکوت متهم اصل نفی خود اتهامی و ضمانت اجرای آن در حقوق کیفری ایران و رویه قضایی ایالات متحده»، *مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۱۵(۱۳۹۹)، ۱۶.

دادگستری که به کنترل حرفه وکالت می‌پردازد، نه تنها تکیه خود را روی وکلای تمام‌وقت دولتی در جهت معاضدت قضایی و به منظور ارائه خدمات حقوقی به افراد نیازمند قرار می‌دهد، بلکه وکلای خصوصی را ملزم می‌کند تا هر ساله تعداد خاصی از پرونده‌های مربوط به معاضدت قضایی را بر عهده گیرند.^{۸۲} طبق این الگوی دفاعی برای افراد بی‌بضاعت، دولت دستمزد این‌گونه پرونده‌ها را به وکلایی که تمام پرونده‌های معاضدت قضایی را بر عهده می‌گیرند، می‌پردازد.^{۸۳}

اکثر متهمان در چین، همانند کشورهای دیگر، درآمد آن چنان خوبی برای استخدام وکیل شخصی ندارند. به این دلیل چین دست‌به‌کار شد تا یک نظام معاضدت قضایی را به منظور پیشبرد دسترسی برابر به عدالت و حمایت از حقوق فقرا ایجاد کند. با توجه به وسعت و تنوع جمعیتی کشور، شروع معاضدت قضایی و گسترش سریع آن یک فعالیت تاریخی است. در اواخر سال ۲۰۰۵، تعداد ۳۱۲۹ مرکز معاضدت قضایی در سرتاسر کشور وجود داشت که نشان‌دهنده افزایش ۱۵۰ درصدی از تعداد ۱۲۳۵ مرکز معاضدت قضایی فعال در سال ۱۹۹۹ بوده است. این روند رشد فوق‌العاده‌ای را نشان می‌دهد که چین را در مسیر فعالیت مراکز معاضدت قضایی در تمام استان‌ها، شهرها و در هر بخش قرار داده است.

اما همچنان مسیر طولانی باید پیموده شود تا تمام افرادی که با حکم زندان مواجه می‌شوند، حق داشتن مشاور برای آنها تضمین شود. طبق نظر حقوق دانان نظام معاضدت قضایی کشور چین فاقد ظرفیت برای تأمین نیاز تمام متهمان بی‌بضاعت است. اگرچه تعداد زیادی از مراکز معاضدت قضایی در سرتاسر کشور بازگشایی شده است، اما مراکز جدید به‌طور کامل عملیاتی نشده‌اند. تعداد کمی از مراکز معاضدت قضایی دارای منابع مادی یا کارکنان کافی برای خدمت کافی به جامعه هستند. در انتهای سال ۲۰۰۵، تنها ۵۰۲۹ وکیل توسط مراکز معاضدت قضایی استخدام شدند.^{۸۴} بسیاری از مراکز معاضدت قضایی دارای وکلای بسیار کم و یا اصلاً وکیلی ندارند، بنابراین آنها باید اتکای خود را روی مشاور خصوصی و یا در بعضی موارد روی دستیار حقوقی برای مدیریت پرونده‌های کیفری قرار دهند. به علاوه، مراکز معاضدت قضایی صرفاً مختص به فعالیت‌های دفاع کیفری نیست. مراکز معاضدت قضایی مسؤول ارائه خدمات در چندین پرونده در بسیاری از حوزه‌های عملی هستند؛ وکلای آن هم‌زمان دارای رقابت معناداری باهم هستند؛ بنابراین بسیاری از مراکز معاضدت قضایی مجادلات زیادی را باهم برای پذیرش درصد بالاتری از پرونده‌های مدنی دارند.

طبق آمارها و رویه عملی، تعداد کمی از وکلای انگیزه برای پذیرش پرونده‌های کیفری افراد بی‌بضاعت هستند. علاوه بر ناکافی بودن حق‌الزحمه، معمولاً به پرونده‌های کیفری به‌عنوان فعالیتی با ریسک بالا و چالشی نگریسته می‌شود، به این صورت که محدودیت‌های زیادی روی انجام پرونده‌های وکلا قرار داده می‌شود. با وجود تلاش دولت برای آموزش همگانی، اکثر شهروندان دارای درک ضعیفی از ساختار پایه و فعالیت نظام عدالت کیفری هستند. از آنجایی که موکلان بی‌بضاعت فاقد

82. Law on Lawyers, art. 42.

83. Regulation on Legal Aid, art. 24.

84. Chinese Administrative Divisions, Last Modified Dec. 31, 2004, <http://www.xzqh.org/quhua/>.

اعتبار اجتماعی هستند، بسیاری از وکلا برای پذیرش وکالت آنها بی‌میل هستند. عملاً پرونده‌های معاضدت قضایی معمولاً به وکلایی داده می‌شود که ممکن است دریافتی کم و یا اصلاً هیچ دریافتی برای این پرونده‌ها نداشته باشند. دستمزدهای این پرونده‌ها آن قدر پایین است که وکلا برای انجام کار روی این پرونده‌ها بی‌میل هستند. بسیاری از این وکلا فاقد مهارت کافی در زمینه دفاع کیفری بوده و در بعضی از موارد علاقه‌ای به کار دفاع از افراد بی‌بضاعت ندارند. در نتیجه، معمولاً برای افراد کم‌بضاعت وکلای بی‌تجربه‌ای تخصیص داده می‌شود که هیچ انگیزه‌ای برای رشد مهارت‌های دفاع کیفری خود ندارند. از این رو حقوق‌دانان چین معتقدند که بدون تأسیس جامعه وکلا مستقل برای پشتیبانی، پیشبرد و دفاع از متهمان کیفری بی‌بضاعت، بسیار سخت است که بتوان تغییراتی را در این نگرش غالب ایجاد نمود.^{۸۵}

۲-۴-۳-۱-۲- حق برخورداری از وکیل

از تصویب قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۹۷۹ و احیای حرفه وکالت در چین^{۸۶} تا اصلاح دوباره این قانون در سال ۲۰۱۲، دخالت وکلا در دادرسی کیفری به‌طور چشمگیری افزایش یافته است. قانون آیین دادرسی کیفری ۱۹۷۹ به وکلا اجازه نمی‌داد که در مرحله تحقیق، دستگیری، تعقیب و مرحله پیش از محاکمه دخالت نمایند. تنها زمانی که پرونده از دادسرای خلق به دادگاه خلق ارسال می‌شد پس از آنکه دادگاه خلق بررسی را انجام داده و قضاوت اصلی را به پایان می‌رساند و تصمیم به انجام محاکمه می‌گرفت (هفت روز پیش از محاکمه)، دادسرای خلق کیفرخواست را به شخص متهم ارسال می‌نمود، «متهم می‌توانست مدافع اختیار کند و در صورت ضرورت برای متهم مدافع تعیین می‌شد.»^{۸۷} در اصلاحات قانون در سال ۱۹۹۶ دخالت وکلا در فرآیند دادرسی تا مرحله تحقیق قابل تحقق بود، همچنین قدرت و نفوذ وکلای مدافع را در فرآیند دادرسی یعنی از مرحله تحقیق، دستگیری، بررسی پیش از محاکمه یعنی تعقیب تا محاکمه به‌تدریج افزایش دهد که شامل دسترسی به مدارک موجود در پرونده، ملاقات و مصاحبه، ارتباط با متهم، تحقیق و بررسی، تهیه ادله و شواهد، درخواست اعمال تغییرات در پرونده و قرار تأمین اجباری، بررسی شهادت شهود و غیره می‌شود. در همین راستا در سال ۲۰۰۷ «قانون وکلا» اصلاح شد و اختیارات وکلا در تمامی جنبه‌ها از جمله استماع نظرات وکلا در مرحله تعقیب و پیش از محاکمه و همچنین حق حذف ادله غیرقانونی توسط وکلا به‌شدت افزایش یافت.

فصل چهارم قانون آیین دادرسی کیفری (۲۰۱۸) از ماده ۳۳ الی ۴۹ در زیر عنوان دفاع و

85. Jennifer Smith & Michael Gompers, Realizing Justice: The Development of Fair Trial Rights in China, 2 Chinese Law & Policy Review 10 (2007) (jointly published in Chinese in the Peking University Law Journal, <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1018&context=calr>).

86. Notice of the Ministry of Justice on the Law of Attachment to the Lawsuit for the Implementation of the Criminal Procedure Law, Published on April 26, 1980, [80] Division of the Public Document No. 73.

87. Criminal Procedure Law of 1978, Article 110.

نمایندگی به حق دفاع و نحوه انتصاب و کیل در پرونده کیفری اشاره شده است. ماده ۳۳ مقرر می‌کند: «مظنون یا متهم علاوه بر برخورداری از حق دفاع از خود، می‌تواند یک یا دو نفر را به‌عنوان مدافع^{۸۸} اختیار کند. اشخاص زیر می‌توانند به‌عنوان مدافع (مشاور حقوقی) انتخاب شوند. ۱) وکیل^{۸۹}؛ ۲) اشخاص پیشنهاد شده توسط سازمان یا اداره‌ای که مظنون یا متهم در آن اشتغال دارند؛ ۳) قیم یا خویشاوند و دوستان مظنون یا متهم. اشخاصی که در حال گذراندن محکومیت کیفری هستند یا طبق قانون آزادی‌شان محدود شده یا از آزادی فردی محروم شده‌اند نمی‌توانند به‌عنوان مدافع انتخاب شوند. وکیلی که پروانه و کالتش باطل شده و یا از اداره دولتی اخراج شده و شخص دارای گواهی کار در دفتر اسناد رسمی، نمی‌توانند به‌عنوان مدافع انتخاب شوند، قیم و خویشاوند نزدیک مظنون و متهم مستثنا هستند.»

در زمینه دفاع کیفری و محدوده کار و کلای کیفری این نکته قابل ذکر است که حوزه فعالیت و نحوه کار «وکیل» با «مدافع» تا حدودی متفاوت است. وکلا افرادی هستند که دارای پروانه و کالت از کانون بوده و گستره دخالت و فعالیتشان بیشتر از افرادی است که به‌عنوان مدافع انتخاب شده‌اند. در سیستم حقوقی چین افرادی که به دفاع از پرونده اقدام می‌کنند، در پرونده‌های کیفری از واژه «مدافع» و در حقوقی از «نمایندگان دادرسی» استفاده می‌کنند. عملکرد مدافعان و نمایندگان دادرسی در حقیقت دارای شباهت‌ها و اختلافاتی می‌باشد. مدافعان به‌طور کلی افرادی هستند که از مظنونین و متهمانی که مسؤولیت کیفری آنها تحت تعقیب است دفاع می‌کنند؛ اما در رسیدگی حقوقی کسانی که از خواهان دفاع می‌کنند به‌عنوان مدافع شناخته نمی‌شوند بلکه نماینده دادرسی نامیده می‌شود. دامنه اختیارات مدافع مشخص شده و فقط یک وکیل نیست که می‌تواند مدافع باشد. بلکه قانون به‌وضوح تصریح می‌کند که چه افرادی می‌توانند یا مجاز نیستند که مدافع باشند؛ دسته اول شامل: ۱- وکیل. ۲- شخصی که توسط سازمان یا واحدی که مظنون یا متهم در آن مشغول به کار است پیشنهاد می‌شود. ۳- بستگان نزدیک^{۹۰} و دوستان مظنون و متهم. دسته دوم افرادی که هرگز نمی‌توانند مدافع باشند: ۱- افرادی که مرتکب جرم شده‌اند، به‌عنوان مثال: شخصی که محکوم به مجازات بوده و در حال گذراندن مجازات است. ۲- افرادی که آزادی‌شان محدود شده است. ۳- افراد بی‌کفایت یا نالایق. دسته سوم، افرادی که در صورت رعایت شرایط خاص^{۹۱} می‌توانند مدافع باشند، این افراد عبارت‌اند از: ۱- کارکنان فعلی دادگاه‌ها، دادستان‌ها، سازمان‌های امنیت عمومی، سازمان‌های امنیت ملی و زندان‌ها. ۲- اعضای هیأت‌منصفه خلق. ۳- کسانی که از نتیجه دادگاه منتفع یا متضرر می‌شوند. ۴- کسانی که از منصب دولتی اخراج شده‌اند یا دارای پروانه و کالت رسمی هستند. ۵- بیگانگان یا افراد بی‌تابعیت. ۴- قضات و سایر کارکنان دادگاه در مدت ۲ سال پس از

88. Defender

89. Lawyer

۹۰. شامل زن و شوهر، والدین، فرزندان، خواهر و برادر.

۹۱. شرایط خاص به این صورت است که به‌طور مثال اگر مدافع سرپرست یا از نزدیکان مظنون یا متهم باشد، حتی اگر قاضی دادگاه باشد، می‌تواند مدافع باشد.

ترک سمت خود در دادگاه و دادستان نیز در مدت ۲ سال پس از ترک دادرسی، نمی‌توانند به‌عنوان وکیل، مدافع کسی باشند؛ بنابراین اگر دو سال تمام از زمان ترک منصبشان نگذشته باشد واجد شرایطی که بتواند به‌عنوان مدافع عمل کرده و صلاحیت حضور در پرونده را داشته باشد، ندارند.

همچنین در زمینه محدودۀ فعالیت در پرونده کیفری طبق ماده ۳۹ قانون آیین دادرسی کیفری: «وکیل مدافع می‌تواند با مظنون یا متهم تحت بازداشت ملاقات و مکاتبه داشته باشد. سایر مدافعان با داشتن مجوز از دادگاه‌های خلق و دادرسی خلق می‌توانند با مظنون یا متهم تحت بازداشت ملاقات و مکاتبه داشته باشند.» علاوه‌براین، بر مبنای ماده ۴۰ قانون فوق: «وکیل مدافع می‌تواند از زمانی که دادرسی خلق مربوطه بررسی پرونده را برای تعقیب آغاز می‌کند اظهارات ارائه‌شده در پرونده را مورد بررسی و بازبینی قرار داده یا انتخاب و گزینش کند. سایر مدافعان، با مجوز دادرسی خلق یا دادگاه خلق می‌توانند موارد فوق‌الذکر را مورد بررسی و بازبینی قرار داده و انتخاب کنند.»

با این حال، از نظر تاریخی و باتوجه‌به رویه عملی، و کلاً به‌عنوان فعالان ضعیفی در مواجهه با نهاد امنیت عمومی (پلیس)، دادستانی خلق و دادگاه خلق قرار دارند. در نگاه اول، بحث و کلاً و عدالت کیفری در چین به‌صورت یک حکایت ناخوشایندی از مشکلات و خطرات است. با وجود تغییرات در قوانین مدون و گسترش کار دفاع، اینکه تا چه حدی چنین تغییراتی به نتایج معناداری در فعالیت‌های حقوقی واقعی دست‌یافته‌اند یا نه همچنان بدون پاسخ باقی مانده است، به‌گونه‌ای که وکلا و مشاوران حقوقی با وجود موانع غیرقابل عبور در فعالیت دفاع کیفری خود، به کار خود ادامه می‌دهند. در بین تمام این موانع، شناخته‌شده‌ترین آنها تحت عنوان «سه اشکال» مطرح‌شده‌اند (که در زبان چینی تحت عنوان سانان^{۹۲} است) که شامل: ملاقات با مظنونان بازداشتی بدون نظارت پلیس، گردآوری شواهد و ادله و دسترسی به فایل‌های پرونده است.^{۹۳} متقاعد کردن قضات برای قبول دفاعیات و کلاً در روند محاکمه و در نظام عدالت کیفری چین به دلیل ارتباط درونی بین «مثلث آهنین» یعنی سه نهاد پلیس، دادستانی و دادگاه، به‌ندرت با موفقیت همراه است.^{۹۴} به‌علاوه وکلا طبق ماده ۳۰۶ قانون جزا که مرتبط با جرم شهادت کذب و کلاً است، ممکن است مورد بازداشت، تعقیب کیفری و محکومیت قرار گیرند. ماده ۳۰۶ که وکلا از آن تحت عنوان بیگ استیک^{۹۵} یاد می‌کنند، عملاً مورد سوءاستفاده نهاد امنیت عمومی یا دادستانی خلق قرار می‌گیرد تا از وکلای مدافعی که جرأت اعتراض به تعقیب کیفری در دادگاه را به خود راه می‌دهند، انتقام بگیرند.^{۹۶} در نتیجه، به دلیل این مشکلات و خطرات، بسیاری از وکلای چینی برای محافظت خود از دفاع پرونده‌های کیفری دوری می‌کنند.

92. Sannan

93. Sida Liu /Terence C., *Criminal Defense in China the politics of lawyers at work* (Cambridge University Press, 2016), 1.

94. Ethan Michelson, "Lawyers, Political Embeddedness, and Institutional Continuity in China's Transition from Socialism, *American Journal of Sociology*," *American Journal of Sociology*, the University of Chicago 2(2007): 375.

95. Big Stick

96. Ibid, 379.

۲-۴-۳-۱-۳- حق برخورداری از وکیل تسخیری

در زمینه ارائه معاضدت قضایی رایگان، طبق سیستم حقوقی علاوه بر مصادیق اختیار مدافع رایگان بر مبنای مصادیق ماده ۳۵ قانون آیین دادرسی کیفری، در اصلاحات این قانون در سال ۲۰۱۸ عنوان دیگری نیز وارد قانون شد تحت عنوان «وکیل وظیفه^{۹۷}» که در ماده ۳۶ قانون فوق‌الذکر بدان اشاره شده است.

۲-۴-۳-۱-۳-۱- وکیل تسخیری

طبق ماده ۳۵ قانون آیین دادرسی کیفری: «مظنون یا متهمی که به دلیل مشکل مالی یا سایر دلایل مدافعی اختیار نکرده باشد، می‌تواند شخصاً یا از طریق خویشاوند نزدیک درخواستی را به یک مؤسسه حقوقی ارائه دهد تا در صورتی که درخواست صورت گرفته در چهارچوب شرایط برخورداری از خدمات حقوقی باشد وکیل را به‌عنوان مدافع برای وی تعیین کنند. در صورتی که مظنون یا متهم دارای بینایی، شنوایی و یا تکلم ضعیف باشد و یا فردی که مبتلا به بیماری روانی است اما به‌طور کامل توانایی تشخیص یا کنترل رفتار خود را از دست نداده باشد، در صورتی که چنین فردی مدافعی اختیار نکرده باشد، دادگاه خلق، دادرسی خلق و نهاد امنیت عمومی مربوطه، یک مؤسسه حقوقی را برای انتخاب وکیل به‌عنوان مدافع این شخص معرفی می‌کند. در مواردی که مظنون یا متهم، جرمی را مرتکب شده باشند که مجازات حبس ابد یا اعدام داشته باشد و در عین حال مدافع اختیار نکرده باشند، دادگاه خلق، دادرسی خلق و نهاد امنیت عمومی مربوطه باید یک مؤسسه حقوقی را برای انتخاب وکیل به‌عنوان مدافع این شخص تعیین کنند.»

نکته قابل تأمل در زمینه وکالت از پرونده‌های اعدام است، نظر اکثر حقوق دانان و شواهد تجربی در این زمینه این است که وکالت حقوقی دارای تأثیر کمی روی نتایج حکم قضایی دارد، زیرا قضات به‌ندرت استدلال‌های دفاع را می‌پذیرند؛ بنابراین، نگرانی‌های مهمی در مورد نقش واقعی و اثربخشی دفاع کیفری در پرونده‌های مربوط به اعدام وجود دارد.^{۹۸} دفاع کیفری، به‌عنوان پرمخاطره‌ترین فعالیت حقوقی است که معمولاً به‌صورت نمادین بوده و دارای نرخ موفقیت بسیار کمی است. معمولاً وکلای خصوصی تمایلی برای وکالت متهمین پرونده‌های مجازات اعدام نداشته و وکلای انتصابی دولتی با دستمزدهای مالی ناچیزی که دریافت می‌کنند، مخالفت می‌کنند. به‌علاوه، به دلیل جایگاه کم‌اهمیت و کلا و سلطه پلیس - دادستان - دادگاه در نظام عدالت کیفری چین، دفاع کیفری معمولاً بی‌فایده است و به‌این ترتیب توسط قضات چین نادیده گرفته می‌شود.^{۹۹}

بنابراین با وجود تلاش‌هایی برای گسترش حقوق دفاع کیفری در سیستم حقوقی چین، شواهد موجود نشان می‌دهد که دفاع کیفری در پرونده‌های مجازات اعدام، در عمل دارای نقش بسیار

97. Duty Lawyers

98. Yang Jie, "The development of China's death penalty representation guide lines: The ABA guidelines for the appointment and performance of defense counsel in death penalty cases," *Hofstra Law Review* 42(2014): 593.

99. Ibid, 598.

کمی است و در پرونده‌های مربوط به مجازات اعدام، تعداد بسیار کمی از وکلای مدافع به نیابت از موکلان‌شان دادخواست بی‌گناهی را تسلیم می‌کنند و در مقابل اکثر آنها دفاع خود را برای نمونه محدود به ارائه دادخواست تخفیف مجازات به واسطه خدمات شایسته متهمین، تسلیم خودخواسته، رفتار خوب و نقش معاونت در جرم و موضوعات دادرسی می‌کنند.^{۱۰۰} از این رو، حضور وکلای مدافع ممکن است حتی مانع پیشرفت نیز باشد؛ یعنی ممکن است مجرمی که دارای وکیل مدافع است، نسبت به کسی که از وکیل استفاده نمی‌کند، مجازات اعدام برایش در نظر گرفته شود.^{۱۰۱}

دفاع کیفری موفق می‌تواند به‌طور قابل توجهی باعث افزایش شانس نجات زندگی فرد شود، اما این مورد به نظر در چین امکان‌پذیر نیست و تکیه بیشتر روی بر رفتار خوب متهم پس از انجام جرم به‌عنوان نمونه، اعتراف و یا تسلیم خودخواسته است. این رفتارهای خوب معمولاً پیش از انتخاب وکلای حقوقی جنبه عملی به خود می‌گیرد، بنابراین تردیدهایی در مورد اثربخشی و کالت حقوقی در این پرونده‌ها ایجاد می‌شود. اختیارات محدود وکلای مدافع در چین، امکان انجام فعالیت‌های خلاقانه را برای کاهش شدت محکومیت مجرمان پایین می‌آورد.

۲-۴-۳-۱-۲-۳-۲-۲ وکیل وظیفه

بر مبنای ماده ۳۶ قانون آیین دادرسی کیفری: «مؤسسه‌های ارائه خدمات حقوقی می‌توانند در دادگاه‌های خلق، بازداشتگاه‌ها و یا جاهای دیگر وکیل وظیفه بفرستند. در صورتی که مظنون و متهم مدافعی اختیار نکرده باشند و مؤسسه خدمات حقوقی نیز وکیل جهت دفاع از وی تعیین نکرده باشد، وکیل وظیفه، به مظنون و متهم، خدمات حقوقی مانند مشاوره حقوقی، پیشنهاد انتخاب نوع رسیدگی، درخواست تغییر قرار تأمین اجباری و نیز پیشنهادهایی در خصوص رسیدگی به پرونده ارائه می‌نماید. دادگاه خلق، دادرسی خلق و بازداشتگاه باید مظنون و متهم را از حق ملاقات با وکیل وظیفه مطلع نموده و شرایط ملاقات مظنون و متهم را با وکیل وظیفه فراهم نمایند.» در سال ۲۰۱۷ دیوان عالی خلق، دادستان عالی خلق، وزارت امنیت عمومی، وزارت امنیت ملی و وزارت دادگستری به‌صورت مشترک طرح مربوط به انجام کار وکلای وظیفه را صادر کردند. هدف از ارائه این طرح در جهت بهبود سیستم کمک‌های حقوق کیفری، تضمین حقوق دادرسی کیفری مظنون و متهمان، تقویت ضمانت دادرسی در مورد حقوق بشر و ارتقای عدالت قضایی بیان شده است.

۲-۴-۳-۲-۲-۳-۲ ایران

از نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری سال ۹۲ برطرف کردن محدودیت‌های حضور وکیل در مرحله تحت نظر و تحقیقات مقدماتی می‌باشد. برای نخستین بار طبق ماده ۴۸ قانون فوق‌الذکر حق بهره‌مندی از وکیل در مرحله تحت نظر مورد پذیرش قرار گرفته است. پیش‌بینی این اقدام در همان

100. Xiong Moulin, Liu Siyu, & Liang Bin, "Criminal defense and judicial sentencing in China's death penalty cases," *Psychology, Crime & Law* 4(2017): 417.

101. Ibid, 421.

ابتدای تحت نظر گامی مهم در تطبیق مقررات دادرسی کیفری ایران و میثاق بین‌المللی و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر می‌باشد. همچنین گامی مؤثر در جهت فاصله گرفتن تحقیقات مرحله پلیسی از یک نظام تفتیشی و امنیت‌مدار است. با این حال تبصره ماده فوق رویکرد امنیت‌مدار خود را حفظ کرده است؛ رویکردی که هم، حقوق و آزادی‌های فردی به بهانه تأمین نظم و امنیت نادیده گرفته می‌شود و هم، حقوق مرتبط با یک دادرسی منصفانه.

تبصره ماده ۴۸ به رئیس قوه قضاییه اختیار تعیین و گزینش وکیلان را داده است، موضوعی که تهدیدی جدی علیه حق مظنون و متهم در استفاده از خدمات وکیل می‌باشد. حضور وکیل و منزله ناظری است که نه تنها به انگیزه دفاع از موکل خود، بلکه از جانب یک نهاد مدنی بر عملکرد قاضی به دیده نقادانه می‌نگرد و قاضی خود را در برابر بازرسی آگاه می‌یابد که تخطی او را از اصول بر نمی‌تابد.^{۱۰۲} مقنن ایران برای حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی چندین محدودیت در نظر گرفته است: مورد اول؛ بر مبنای ماده ۱۹۰ قانون فوق‌الذکر، متهم در مرحله عملیات تحقیقات مقدماتی می‌تواند یک نفر وکیل دادگستری همراه خود داشته باشد و این حق باید پیش از شروع تحقیق توسط بازپرس متهم ابلاغ و تفهیم شود. مورد دوم؛ حق مطالعه و دسترسی به پرونده موضوع ماده ۱۹۱ قانون فوق است. اقدامی که برای اولین بار در سال ۹۲ به جهت رعایت تساوی بین طرف‌های پرونده کیفری این حق را توسط وکیل به رسمیت شناخته است. اما مقنن مدت‌زمان اعتبار این قرار عدم دسترسی را مشخص نکرده که این امر به ضرر متهم بوده و ممکن است مورد سوءاستفاده‌های بعدی قرار بگیرد.

یکی دیگر از اقدامات مناسب قانون دادرسی کیفری سال ۹۲ پیش‌بینی انتخاب وکیل تسخیری برای نخستین بار در مرحله قبل دادرسی یعنی مرحله تحقیقات مقدماتی است که مصادیق آن در تبصره دو ماده ۱۹۰ بیان شده است. فلسفه وجودی این اقدام این است که متهمان جرم‌های سنگین بتوانند از همان مراحل اولیه از حق دسترسی به وکیل برخوردار باشند زیرا اتهامات وارده به این دسته سنگین می‌باشد. همچنین با توجه به اینکه در مرحله قبل از محاکمه پایه‌های پرونده قضایی پی‌ریزی می‌شود حضور وکیل می‌تواند در بالا بردن کیفیت رسیدگی کیفری نقش بسزایی داشته باشد.

نتیجه‌گیری

تحت تأثیر الگوی دادرسی منصفانه هدف و جهت‌گیری‌های دادرسی کیفری در سال‌های اخیر متحول شده است که یکی از مهم‌ترین آن مربوط به گسترش حقوق دفاعی متهم به تمامی مراحل رسیدگی کیفری، از جمله تحقیقات مقدماتی است. مقنن ایران در قانون آیین دادرسی سال ۹۲ علاوه بر تأیید حق برخورداری متهم از معاضدت وکیل مدافع در تحقیقات مقدماتی و تأکید بر حق همراهی وکیل با متهم در این مرحله، برای رفع محدودیت‌های قانون سابق هم گام‌های مؤثری برداشته است. با وجود این در مواردی محدودیت‌هایی برای دسترسی متهم به وکیل منتخب وجود دارد. چین هم

۱۰۲. حسین آقایی جنت مکان، حقوق دادرسی عادلانه و منصفانه (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۶)، ۲۱۶.

در سال‌های اخیر اقدامات عملی برای اصلاحات در سیستم عدالت کیفری، در سطح قانونگذاری و قضایی و در سایه توجه به قوانین حقوق بشر بین‌المللی و به‌ویژه امضای برخی از معاهدات بین‌المللی انجام داده است. از لحاظ اقدامات قانونی به اصلاح قانون اساسی، قانون جزا و آیین دادرسی کیفری در مسیر حمایت از حقوق بشر پرداخته است. در رابطه با معاهدات بین‌المللی که تمرکزش را بیشتر روی حمایت حقوق بشر شهروندان قرار می‌دهد، دولت چین قوانین داخلی زیادی را ایجاد کرده است تا تعهداتش را از جنبه‌های قانونی اجرا کند و در مسیر اجرای تعهدات بین‌المللی‌اش برای حمایت از حقوق بشر باشد. تطبیق بین دو نظام کیفری ایران و چین نشان‌دهنده هم‌گرایی و واگرایی در رعایت دادرسی منصفانه در مرحله تحقیقات مقدماتی است. این تطبیق در دو نظام کیفری مؤید این نکته است که قوانین هر دو نظام ابهام و نواقصی دارند و راهبردهای ارائه‌شده توسط آنها ناکافی است که در برخی موارد می‌تواند موجب تعارض آرا و رویه‌ها و عدم رعایت دادرسی منصفانه تلقی شود. برخی اصلاحات در قوانین و حقوق موضوعه لازم و ضروری است، از این رو پیشنهادهایی ارائه می‌گردد:

۱- مرحله تحت نظر به‌عنوان یکی از مراحل مشخص فرایند دادرسی کیفری لحاظ شود و حقوق مربوط به افراد تحت نظر به‌صورت مشخص در ماده قانونی مجزا بیان گردد. همچنین شرایط و تشریفات قانونی در جهت تمدید مدت تحت نظری در برخی جرایم مهم و حق اعتراض شخص تحت نظر در صورت غیرقانونی بودن این امر به رسمیت شناخته شود.

۲- محدودیت در دسترسی به وکیل در جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی و مواردی که بازپرس دسترسی به پرونده را منافی کشف حقیقت بداند وجود دارد یکی از مهم‌ترین آن در تبصره ماده ۴۸ اصلاحی سال ۹۴ قانون آیین دادرسی کیفری ایران است. این تبصره به‌طور جدی تهدیدی برای حق متهم در انتخاب وکیل محسوب می‌شود که انتظار می‌رود مقنن در اصلاحات بعدی این تبصره را حذف کند یا آن را اصلاح نماید به شکلی که تنها وکلایی که امر خلاف قانون مرتکب شده‌اند و به موجب قانون و دادگاه صالح محکوم شده‌اند از حضور در این مرحله محروم شوند. وکلا به‌عنوان بازیگران ضعیفی در حوزه نظام عدالت کیفری چین محسوب می‌شوند و پلیس، دادستانی و دادگاه می‌توانند از ابهامات قانون آیین دادرسی کیفری، استفاده کنند تا نقش آنها را در فرایند کیفری تضعیف نمایند. لذا باید حمایت قانونی هم در جهت ملاقات با مظنونان، گردآوری شواهد و ادله و دسترسی به فایل‌های پرونده باشد، هم حمایت از شخص وکیل با حذف ماده ۳۰۶ قانون جزا که مرتبط با جرم شهادت کذب و کلا است که عملاً مورد سوءاستفاده پلیس یا دادستانی قرار می‌گیرد و باعث بازداشت، تعقیب کیفری و محکومیت آنها می‌شود.

۳- همچنین با توجه به اهمیت حق سکوت و عدم تکلیف مراجع قضایی ایران نسبت به اعلام حق سکوت متهم از مقنن انتظار می‌رود که مراجع کیفری را مکلف به اعلام و تفهیم این حق متهم کنند و با صراحت بیشتری این حق را مورد توجه قرار دهند. موضوعی که مورد توجه مقنن چین هم قرار نگرفته است و حتی برخی معتقدند در این سیستم حق سکوت وجود ندارد.

۴- همان‌گونه که در متن بیان شد، در زمینه سیستم معاضدت قضایی، چین اقدامات قابل توجهی انجام داده است و علاوه بر وکیل تسخیری از عنوان جدیدی به نام وکیل وظیفه در قانون بهره برده

است که در جهت بهبود سیستم کمک‌های حقوق کیفری، تضمین حقوق دادرسی کیفری مظنون و متهم، تقویت ضمانت دادرسی در مورد حقوق بشر و ارتقای عدالت قضایی است. از این رو پیشنهاد می‌شود که مقنن ایران نیز دامنه تعیین وکیل تسخیری را به جرایم بیشتری گسترش دهد تا افراد کم‌بضاعت به دلیل عدم پرداخت حق‌الوکاله حقوق دفاعی‌شان تضییع نشود.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آشوری، محمد. مفاهیم عدالت و انصاف از دیدگاه کنوانسیون اروپایی حقوق بشر. مجموعه مقالات. تهران: دانشگاه تهران: مؤسسات تحقیقات علوم جزایی و جرم‌شناسی، ۱۳۸۳.
- آشوری، محمد و روح‌الله سپهری. «بررسی تطبیقی مرحله تحت نظر در آیین دادرسی کیفری ایران و فرانسه». *مجله آموزه‌های حقوق کیفری* ۶(۱۳۹۲): ۳-۳۱.
- آقایای جنت مکان، حسین. *حقوق دادرسی عادلانه و منصفانه*. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۶.
- دهقانی، علی، محمد آشوری، منصور رحمدل و محمدعلی اردبیلی. «تحول گرایبی مرحله تحت نظر پلیسی در فرایند دادرسی کیفری ایران در چشم انداز تطبیقی». *مجله پژوهش‌های دانش انتظامی* ۱(۱۳۹۸): ۸۳-۱۲۱.
- صالحی، جواد. «ارتباط حق سکوت متهم اصل نفی خوداتهامی و ضمانت اجرای آن در حقوق کیفری ایران و رویه قضایی ایالات متحده». *مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی* ۱۵(۱۳۹۹): ۷-۳۰.
- عالی پور، حسن. «امنیت ملی و حقوق متهم؛ مطالعه تطبیقی آیین دادرسی در قبال اقدامات تروریستی». *مجله مطالعات راهبردی* ۴۳(۱۳۸۸): ۴۳-۴۴.
- فضائلی، مصطفی. *دادرسی عادلانه در محاکمات کیفری بین‌المللی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۴.
- وروائی، اکبر، رسول بهرامی‌پور و محمد احسان پراکوهی. *حقوق متهم تحت نظری در نظام حقوقی ایران*. تهران: انتشارات بهنامی، ۱۳۹۳.

ب) منابع خارجی

Articles Books and

- Bid dulph, S. *Legal reform and administrative detention powers in China, Cambridge Studies in Law and Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Blasek, Katrin. *Rule of Law in China A Comparative Approach*. New York, Heidelberg: Springer, 2015.
- Capowski, J. "China's evidentiary and procedural reforms, the Federal Rules of Evidence, and the harmonization of civil and common law" *Texas International Law Journal* 3(2011): 455-504
- Chen, J. *Chinese Law: Context and Transformation*. Leiden: Martinus Nijhoff, 2008.
- Chen, Weidong. "The reflection and reconstruction of the procuratorial power in China-the analysis of the right to public prosecution as the core." *Law Research* 2(2002): 1-17.
- Fang, Q. and X Li. *Power versus Law in Modern China: Cities, Courts, and Communist Party*, Lexington. KY: University Press of Kentucky, 2017.
- Gless, Sabine and Thomas Richter. *Do Exclusionary Rules Ensure a Fair Trial?*. Nature Switzerland: Springer, 2019.
- Guang Zhong, Chen. *Comprehensive Review Of The Procuratorial System*. China, Beijing:

Chinese procuratorial press, 2013.

- He, Jia hong. "Establish a system of silent rights with Chinese characteristics [J]." *Journal of Shanghai Municipal Law Management Cadre College* 6(2000): 41-49.

- Huang, Taiyun. "Interpretation of the revision of Criminal Procedure Law." *People's Procuratorate* 8(2012): 32-43.

- Jie, Yang. "The development of China's death penalty representation guide lines: The ABA guidelines for the appointment and performance of defense counsel in death penalty cases." *Hofstra Law Review* 42(2014): 589-608.

- Li, Xunhu. "An interpretation of the reform of arrest system from the perspective of legal interpretation." *Legal studies* 3(2018): 155-167.

- Michelson, Ethan. "Lawyers, Political Embeddedness, and Institutional Continuity in China's Transition from Socialism, *American Journal of Sociology*." *American Journal of Sociology, the University of Chicago* 2(2007): 352-414.

- Moulin, Xiong. Siyu, Liu & Bin, Liang. "Criminal defense and judicial sentencing in China's death penalty cases" *Psychology, Crime & Law* 24(2017): 414-432.

- Otto Malmgren. "Article 37: The right to liberty of person under the Chinese constitution" *China - EU Law J* 2(2013): 35-67.

- Philip C.C., Huang. *Code, Custom, and Legal Practice in China: The Qing and the Republic Compared*. USA, California: Stanford University Press, 2001.

- Shytov, Alexander. "Truth and procedural fairness in Chinese criminal procedure law" *The International Journal of Evidence & Proof* 23(2019): 299-315.

- Sida Liu / Terence C. *Criminal Defense in China the politics of lawyers at work*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

- Simon, T., Feng, C, and Nelson, L. *China's Changing Legal System*. London: Palgrave Macmillan, 2016.

- Sun, Yuan. "The Outline of Substantial Interpretation on the Privilege Against Self _ incrimination." *Tribune of Political Science and Law* 34(2016): 59-69.

- Wang, J. "Thoughts on China's System of Pretrial detention—What it is and What it should be". In *Reform and prospects of criminal pretrial procedure*. edited by Fan Chongyi. Beijing: Public Security Press, 2005.

- Wang, Yifan, Sarah Bid dulph and Andrew Godwin. A Brief Introduction to the Chinese Judicial System and Court Hierarchy. ALC (Asian Law Centre) Briefing Paper, 2017.

- Yang, Yuguan. *Human Rights Law: a study of the International Covenant on the Rights and interests of the Public and the Government*. China, Beijing: Renmin Public Security University Press, 2003.

- Yao, Ying. "Interpretation of the Right to Silence in the New Criminal Procedure Law from the Perspective of Sino-US Perspectives [J]." *Social Science* 12(2013): 124-125.

- Yin, B and P. Duff. "Criminal procedure in contemporary China: socialist, civilian or

traditional?" *International and Comparative Law Quarterly* 59(2010): 1099-1127.

- Yuwen, Li. *The Judicial System and Reform in Post-mao china Stumbling Towards Justice*. Farnham, England: Ashgate Publishing company, 2014.

- Zhang, J. *The Tradition and Modern Transition of Chinese Law*. Heidelberg: Springer, 2014.

- Zhang, Wei. "Viewing the Chinese-style "right to silence" from the new criminal procedure law [J]." *Legal Expo* 9(2013): 13-15.

- Zinan, Chen. "On the prohibition of arbitrary and illegal arrest and detention." *Journal of Shanghai University of Political Science & Law* 30(2015): 26-33.

Rules

- Administrative Litigation Law of the People's Republic of China, National People's Congress, 4 April 1989, article 17.

- Administrative Litigation Law, art 14; Criminal Procedure Law, art 20; Civil Procedure Law.

- Administrative Litigation Law.

- Chinese Administrative Divisions, last modified Dec.31, 2004 at <http://www.xzqh.org/quhua/>.

- Criminal Procedure Law, 2018/2012.

- Detailed Rules for the Implementation of the Provision of the Supreme People's Court on Case Guidance, Supreme People's Court, 13 March 2015.

- Interpretation of the Supreme People's Court on the Application of the Civil Procedure Law of the People's Republic of China, Supreme People's Court, 4 February 2015.

- Interpretation of the Supreme People's Court on the Application of the Civil Procedure Law.

- Law of the Law (amended on October 28, 2007, and implemented on June 1, 2008).

- Law on Lawyers.

- Notice of the Ministry of Justice on the Law of Attachment to the Lawsuit for the Implementation of the - Criminal Procedure Law, published on April 26, 1980, [80] Division of the Public Document No. 73.

- Notice of the Supreme People's Court on Issuing the Provisions of on Case Guidance, Supreme People's Court, 9 October 2010.

- Organic Law of the People's Courts of the People's Republic of China, National People's Congress, 1 July 1979, article 31(2).

- Provisions of Supreme People's Court on the Judicial Interpretation Work, Supreme People's Court, 23 March 2007.

- Provisions of the Supreme People's Court on Several Issues concerning the Hearing of Cases by Circuit Courts, Supreme People's Court, 5 January 2015, art 1; and Xinhua, 2016

- Regulation on Legal Aid.

- Special Maritime Procedure Law of the People's Republic of China National People's Congress, 25 December 1999.

Websites

- www.iolaw.org.cn/show_news/2647.

- "prohibition principle of the Arbitrary Detention and its Revelation", Accessed 2017, http://pkulaw.cn/fulltext_form.aspx?Gid=73df924ca7a3b5c01bf5eae310cbd95bdfb

- Human Rights Watch (2001) Empty promises: human rights protections and China's criminal procedure law in practice, 48.

- The latter case, (Xie Hongwu State Compensation Case) (2003), led to much debate in China and in a commentary published on the People's Daily web-site the case was pointed out as one of the most important cases in China's rule of law development. The plaintiff, Xie Hongwu was detained in 1974 charged with keeping reactionary leaflets supposedly dropped by airplane over his small village and only released in 2002 with a declaration of innocence, <http://legal.people.com.cn/GB/42735/5014063.html> Accessed 13 August 2010. See the cases noted in Wang 2005a, b, c, p. 147; see also Human Rights Watch 2001, 48-49.

- The National People's Congress Standing Committee decision on strict prohibition of drugs, 28 December 1990, was replaced by the new law (PRC Law on the strict prohibition of drugs) that came into effect on 1 June 2008. For a discussion on the development and reform of the forced drug treatment regime in China see Sapio 2008a.